

- 11) Tamtéž, s. 175 n.
- 12) P. Starec, Nový románský objekt v areálu ČVUT v Praze, Husově ul. čp. 240/I, *Archaeologica Pragensia* 12, 1996, s. 185–218; Z. Dragoun – J. Škabrada – M. Tryml, o. c. v pozn. 1, s. 177.
- 13) Z. Dragoun. – J. Škabrada – M. Tryml, o. c. v pozn. 4, s. 204.
- 14) Z. Dragoun, Vladislav a jeho stavby v Praze, in: M. Mašek – P. Sommer – J. Žemlička (ed.), Vladislav II. druhý král z Přemyslova rodu. Praha 2009, s. 185.
- 15) Tuto myšlenku je samozřejmě možné ještě dále rozvíjet. Existence konstrukčně odlišných suterénů severně od románského domu může (v případě staršího původu rohové partie stavby) svědčit pro ponechání starší trasy ulice ještě po výstavbě gotického rohového domu a její teprve následné zrušení a zastavění valeně klenutým suterénem.
- 16) B. a M. Laštůvkovi, Plán Prahy a Vyšehradu na základě mapování stabilního katastru (1856). Praha 2008, list 73, s. 93.

ROMANISCHE FENSTER DES HAUSES KONSKR.-NR. 156/1 IN HUSOVA-GASSE IN PRAHA/PRAG

Im Rahmen der Bauherrichtungen des Hauses Konstr.-Nr. 156/1 in Husova-Gasse in der Altstadt Prag wurden Außenleibungen eines Paares der Fensterchen der Nordwand des Hauptraumes des unteren Stockwerkes des hiesigen romanischen Hauses entdeckt. In beiden Fällen wurden Überreste der Abschlusselemente der Fenster freigelegt. Ein grundlegender Bestandteil der Verschließung war wahrscheinlich eine Holzplatte, die durch ihre Bewegung in den Führungsnuten im Parapett und dem Sturzstein der Leibung die komplette Verschließung des kleinen Fensters ermöglichte (Breite 42,5 cm, Höhe 17 cm). Im Falle des Öffnens war sie in eine tiefe Aussparung auf der Ostseite des Fensters komplett eingeschoben. Vor dieser Platte war ein Schutzgitter platziert, das von drei waagrechten Stäben gebildet wurde, die in die Stiele der Leibung eingesetzt wurden. Der Aufbau des Hauses wird in den älteren Horizont der Prager romanischen Häuser gelegt, in die 2. Hälfte des 12. Jahrhunderts. Die komplizierte Konstruktion mit Elementen, die in eine wesentliche Tiefe des Mauerwerkes eingreifen, konnte nicht ein anderes Mal, als im Verlauf des eigentlichen Baus realisiert werden, eine nachträgliche Entstehung des Systems der Verschließung des Fensters schließen wir aus.

Freigelegte Fenster und ihre Herrichtung beweisen ihre Ausnutzung besonders für die Lüftung des eingetieften unteren Geschosses, in den kalten Perioden offensichtlich auch für die Verhinderung der Wärmeabwanderung davon. Die Beleuchtungsfunktion der Fenster war hinsichtlich ihrer Ausmaße wahrscheinlich sekundär und weniger bedeutungsvoll. Die Bedienung der Schiebepartie scheint uns von der Außenseite als einfacher, im Interieur musste es entweder durch besondere Zusatzelemente oder durch die Besserung des Zugangs in die tiefe und hoch platzierte Fensternische gelöst werden. Gesamte festgestellte Details sprechen eindeutig für die Tatsache, dass die sorgfältig durchgeführte Arbeit ein Werk einer spezialisierten Bauhütte ist, mit der Verwendung der durchgedachten Arbeitsverfahren und mit der Erreichung des logischen Ergebnisses. Hinsichtlich dieser Tatsachen und der Datierung des Baus kann man den direkten Anteil der Strahover Bauhütte bedenken, deren Anwesenheit die Anwendung des Strahover Messungsmoduls des römischen Fußes und die Anwesenheit der überhöhten Portalnische im Eingang zum Hauptraum des unteren Geschosses des Hauses avisiert.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1: Altstadt Prag, Husova Gasse, Situation des Hauses Konstr.-Nr. 156/I und seines romanischen Kernes (Zeichnung J. Hlavatý und M. Semerád).
- Abb. 2: Altstadt Prag, Husova Gasse, Haus Konstr.-Nr. 156/I. Situation der Fenster in der nördlichen Außenwand des Hauptraumes des romanischen Hauses mit dem Detail der rekonstruierten Gestalt und dem Ausmaß der Konstruktionselemente des östlichen Fensterchens. Ansicht vom Norden (Zeichnung J. Hlavatý und M. Semerád).
- Abb. 3: Altstadt Prag, Husova Gasse, Haus Konstr.-Nr. 156/I. Außenseite des östlichen Fensterchens. In der Fensterbank ist ein Paar der flachen Öffnungen hervorgehoben. Ansicht vom Norden (Foto M. Semerád).
- Abb. 4: Altstadt Prag, Husova Gasse, Haus Konstr.-Nr. 156/I. Östliche Hälfte des östlichen Fensterchens. In der unteren Partie ist eine Kante der Abfasung der Fensterbank und des östlichen Stiels der Leibung sichtbar, in dem Stiel eine Aussparung des mittleren Stabes des Gitters und hinter ihr eine

Aussparung für die Einschiebung der Platte. Ansicht vom Nordwesten (Foto M. Semerád).

Abb. 5: Altstadt Prag, Husova Gasse, Haus Konstr.-Nr. 156/I. Westliche abgebrochene Seite der Leibung des östlichen Fensterchens mit der unteren und oberen Führungsnute der Einschubplatte und mit Öffnungen für die Platzierung des Gitters. Ansicht vom Osten (Foto M. Semerád).

Abb. 6: Altstadt Prag, Husova Gasse, Haus Konstr.-Nr. 156/I. Östliche verletzte Seite der Leibung des östlichen Fensterchens mit der Aussparung für die Einschiebung der Platte, der unteren und oberen Führungsnute und Öffnungen für die Platzierung des Gitters. Ansicht vom Westen (Foto M. Semerád).

Abb. 7: Altstadt Prag, Husova Gasse, Haus Konstr.-Nr. 156/I. Außenseite des westlichen Fensterchens. Ansicht vom Norden (Foto M. Semerád).

Abb. 8: Altstadt Prag, Husova Gasse, Haus Konstr.-Nr. 156/I. Detail des zylindrischen Abschlusses der Spalte für den Überstand der Einschubplatte auf der westlichen Seite und der unteren Führungsnute des westlichen Fensterchens. Ansicht vom Osten (Foto M. Semerád).

Abb. 9: Altstadt Prag, Husova Gasse, Haus Konstr.-Nr. 156/I. Das Interieur-Quadermauerhaupt weist dicht um die Fensternische des östlichen Fensterchens zahlreiche Unregelmäßigkeiten auf. Ansicht vom Süden (Zeichnung S. Matoušová und M. Semerád).

Abb. 10: Altstadt Prag, Husova Gasse, Haus Konstr.-Nr. 156/I. Horizontaler und vertikaler Schnitt durch das rekonstruierte Fensterchen. Das untere Ende des vertikalen Schnittes ist in dem vorausgesetzten Niveau des Terrains in der Zeit des Aufbaus platziert (Zeichnung M. Semerád).

Abb. 11: Altstadt Prag, Husova Gasse, Haus Konstr.-Nr. 156/I. Unter dem unteren Teil des östlichen Stiels des östlichen Fensterchens wurde bei der Konservierung eine zugedeckte Partie der Fensterbank mit geritzten Linien, die die Abfasung des Fensters bestimmen, zeitweilig freigelegt. Die Aufnahme erfasst auch die östliche von den flachen Öffnungen in der Fensterbank und die präzise Bearbeitung aller erhaltenen Ansichtsflächen dieser Bank (Foto J. Mjartan).

(Übersetzung J. Kroupová)

OPERATIVNÍ PRŮZKUM A DOKUMENTACE KOSTELŮ V JINDICÍCH A V KRCHLEBECH PŘI OPRAVĚ

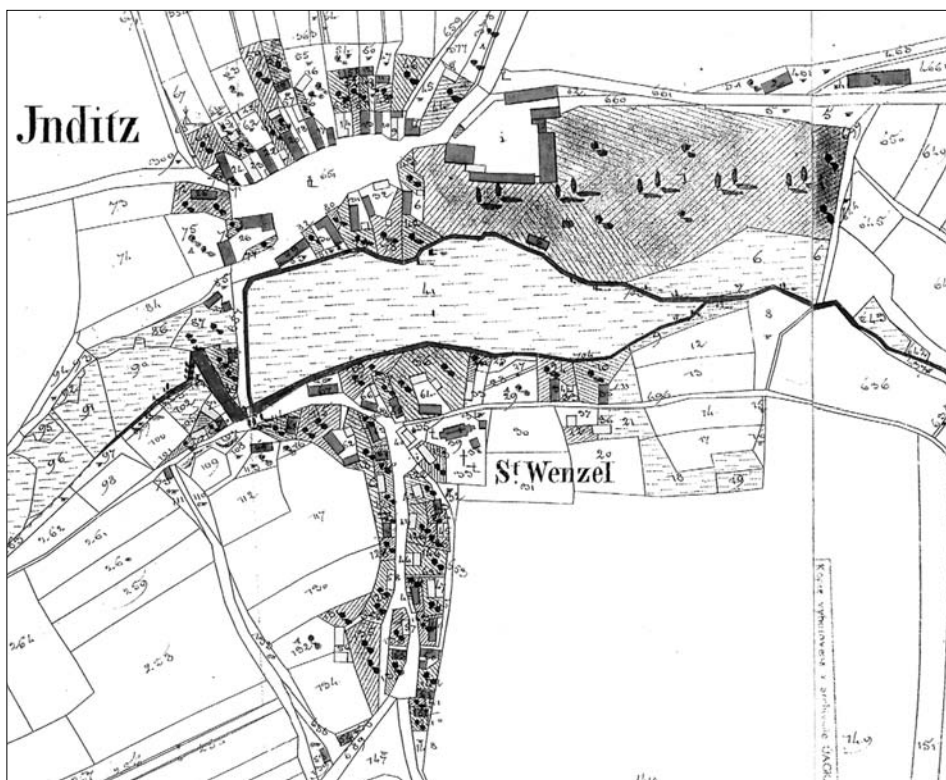
KAREL KIBIC ML.

Při opravách památek jsou odhaleny a často i zanikají pozoruhodné nálezkové situace, které jsou důležité pro poznání jejich historie. Následující příspěvek by rád informoval o výsledcích operativního průzkumu a dokumentace dvou kostelů v okrese Kutná Hora, jejichž oprava proběhla v letech 2008–2009. Kostel sv. Václava v Jindicích a stejně zasvěcený kostel v Krchlebech jsou původem raně gotické stavby, jejichž složitější vývoj (a v případě kostela v Jindicích i samotný středověký původ) bylo těžko možné doložit bez pohledu na zdivo pod omítkami. Součástí celkové opravy kostela sv. Václava v Jindicích, probíhající od léta 2008 do léta následujícího roku, byla realizace větracích kanál-

ků podél základů a oprava vnějších i vnitřních omítek. Oprava fasád kostela sv. Václava v Krchlebech byla zahájena v listopadu roku 2009 a během zimních měsíců byly postupně snímány staré omítky a odhalováno exteriérové zdivo. V obou případech byly dobré podmínky pro provedení operativního průzkumu a dokumentace nálezových situací. Autor přitom již v předstihu provedl zaměření obou staveb v rámci systematického průzkumu středověké venkovské sakrální architektury na Kutnohorsku a Časlavsku.

KOSTEL SV. VÁCLAVA V JINDICÍCH

Kostel sv. Václava v Jindicích náležel mezi ty sakrální stavby v okrese Kutná Hora, jejichž středověký původ sice bylo možné předpokládat, ovšem bez průzkumu zdiva ho nebylo možné ani doložit, ani vyvrátit. Kostel je velmi protáhlou stavbou, která má jednoduché průčelí bez výraznějšího architektonického členění a které dominuje věž na západní straně. Na dlouhou úzkou loď navazuje na východní straně drobný, přibližně čtvercový presbytář s falešnou valenou klenbou na dřevěném bednění, který bez odsazení pokračuje sakristií. Kostel stojí uprostřed fungujícího hřbitova, který se ve 20. století rozšířil jižním směrem. Jihovýchodně od kostela stojí kaple – hrobka rodiny von Kavanagh, která byla původně orientovaná vstupním průčelím do ohradní zdi hřbitova.



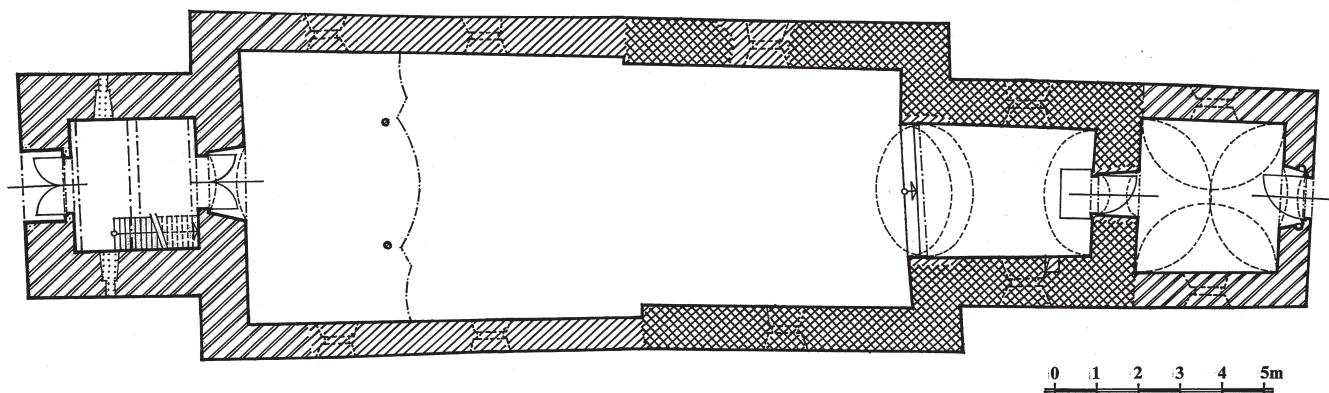
Obr. 1: Jindice (okres Kutná Hora), plán stabilního katastru obce z roku 1838 (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru Zeměměřického úřadu v Praze).

Obec Jindice se nachází 4 km severně od města Uhlířské Janovice. Vesnice má dvě části, které původně odděloval rybník. Na severní straně je pravidelná nálevkovitá náves, v jejímž čele je situovaný zámek s hospodářským dvorem. V jižní části obce převažuje drobnější zástavba kolem cest; právě zde stojí kostel, na mírném návrší nad rozcestím, v nadmořské výšce 420 m n. m. Podle půdorysného uspořádání obce lze odhadovat, že jižní strana vesnice s kostelem předcházela vysazení pravidelné návsi na protější straně potoka.



Obr. 2: Jindice, pohled na kostel sv. Václava a hrobku rodiny von Kavanagh od jihu, stav před opravou – jaro 2008 (všechny snímky autor).

K řadě závěrů nám dopomůže půdorysný rozbor kostela. Jak bylo řečeno, kostel má protáhlou loď o vnější délce cca 18,25 m, při vnější šířce 7,9 m. Na loď na východě navazuje pravoúhlý presbytář s připojenou sakristií, které dohromady pokračují v délce 8,3, resp. na severní straně 8,8 m; zajímavé je rozdílné odsazení presbyteria od severní strany (cca 1,35 m) a od jižní strany lodi (cca 1,1 m). V interiéru lodi zaujme ústupek zdiva zhruba v polovině délky severní a jižní obvodové zdi (ústupek je na severní i jižní straně vzdálený cca 6,5 m od východních koutů, na jižní straně je výraznější, než na straně severní). Těmto ústupkům odpovídaly před opravou i trhliny ve vnějších fasádách, zejména na fasádě jižní. Zdivo lodi



Obr. 3: Jindice, kostel sv. Václava, půdorys s vyznačením stavebních fází, křížkované gotické zdivo (zřejmě před rokem 1300), šrafované barokní dostavba, dvojitá šrafura pozdější dostavba věže a sakristie (1808 ?), tečkované mladší úpravy (kresba autor, 2009).

se zde zeslabuje – zatímco ve východní části lodi činí šířka zdiva cca 1,15 m, na západ od ústupku je to pouhých 80 cm (síla západní zdi lodi, která vynáší východní zeď věže, opět přesahuje 1 m). Bylo zřejmé, že ústupky svědčí o dodatečném rozšíření lodi západním směrem. Zdivo presbytáře je o něco širší, jakoby naznačovalo, že původně přenášelo zatížení od klenby. Jak bylo řečeno, dnešní valená klenba presbytáře má dřevěný podklad; na bednění spočívá i „vítězný oblouk“, tvořený pouze širší vrstvou omítky. Presbytář je osvětlen dvěma okny, situovanými naproti sobě zhruba

ba uprostřed severní i jižní strany. Loď je ze severní i z jižní strany osvětlena třemi okny – jedno je vždy umístěno ve východní, širší části obvodových zdí, dvě zbývající jsou pravidelně rozmístěna v západní části lodi s užším zdivem, nejzápadnější okna, odpovídající kruchtě, mají výše umístěný parapet. Všechna okna mají trojdílné špalety s okenním ostěním uprostřed hloubky zdiva. Okenní ostění mají půlkruhové záklenky, vnější i vnitřní špalety mají záklenky segmentové.

Sakristie je přístupná jednak z presbytáře, jednak zvenku jednoduchým portálem na východní straně. Má o něco slabší zdivo než presbytář (80–90 cm) a je klenutá českou plackou. Její dvě okna na severní a jižní straně jsou tvarovaná stejně, jako okna lodi a presbytáře.

V západní části lodi je dřevěná kruchta, podepřená dvěma sloupky a ukončená dřevěnou poprsní zdí na konvexkonkávním půdoryse. Věž je umístěna symetricky před západním průčelím kostela a završená nízkou jehlancovou střechou. Přízemí i patro věže mají dřevěné trámové stropy. Kruchta je přístupná z patra věže, které je od západu osvětleno oválným okénkem. Druhé, horní patro věže má tři okna s půlkruhovými záklenky, na východní straně je vstup do podkrovního kostela. Ve druhém patře věže je umístěná zvonová stolice – při pozorném pohledu nalezneme na jejím horizontálním trámu letopočet 1808.

Krov nad lodí, presbytářem a sakristií kostela tvoří méně obvyklá konstrukce s jednou stojatou stolicí ve střední ose kostela. Krov má jednu úroveň hambalků, konstrukční řešení se střední stolicí bylo patrně zvoleno s ohledem na omezenou šířku kostela. Krovová konstrukce vznikla ve dvou etapách, krov nad lodí se odlišuje od konstrukce nad presbytářem a sakristií. Starší krov nad lodí byl na východní straně ukončen valbou, na kterou patrně navazoval nižší krov nad východní částí kostela. Střední sloupky krovu lodi jsou pod hambalky svázané s ostatní konstrukcí pomocí pásek v podélném a příčném směru – v podélném směru spojují sloupky se střední vaznicí, v příčném směru pokračují pásky přes hambalky až do krokvi. Charakteristickými detaily jsou archaické spoje ve tvaru rybinových plátů – jsou na obou stranách u všech pásek a dále ve spoji hambalků s krokvi. Krov nad lodí má 12 vazeb a každá druhá z nich je plná. Pod každou vazbou je vazný trám. Konstrukce působí starobyle, podobné krovy z okolí jsou však datovány až do 18. století.¹⁾ Vazné trámy nad západní částí lodi (tj. nad kruchtou) jsou vynášeny dvěma trámy, do-



Obr. 4: Jindice, kostel sv. Václava, interiér, pohled z lodi do presbytáře, stav před opravou (podzim 2007).



Obr. 5: Jindice, kostel sv. Václava, interiér, pohled do lodi a k západní kruchtě (podzim 2007).

datečně připojenými ke středním sloupkům – ty spočívají jednak na prahu vstupního otvoru do podkrovní, jednak na dodatečném příčném trámu před pátou vazbou krovu. Krov nad východní částí kostela má též střední stojatou stolicí s charakteristickými pásky v úrovni pod hambalky, vykazují však určité odlišnosti od krovu nad lodí. Pásky v příčném směru končí v hambalcích, tj. nepokračují až do krokvi. Chybí rybinové pláty, spoje jsou čepovány. Vazné trámy jsou pouze v plných vazbách, tj. v každé druhé vazbě, v ostatních jsou krátkata čepovaná do výměn. Krov má 5 celých vazeb a na východě je ukončený valbou. Lze soudit, že krov nad východní částí kostela souvisí s dodatečnou přístavbou sakristie.

Kaple rodiny von Kavanagh má barokní interiér se dvěma křížovými klenbami na sdružených přízdebních pilastrech. Barokní bývalo i vstupní průčelí hrobky, které má však dnes novogotickou úpravu z 2. poloviny 19. století.²⁾

Při opravě bylo možné sledovat základové zdivo kostela, a to jak z venkovní strany, tak z interiéru lodi. Poté byly sejmuty vnější i vnitřní omítky do výšky cca 2 m. Určitý problém pro průzkum představovalo samostatné odkrytí základů a nadzemního zdiva, takže nebylo vždy možné potvrdit vzájemnou návaznost.

Po odkrytí základů a nadzemního zdiva bylo možné jasně rozpoznat rozsah středověké stavby. Především byla patrná obě východní nároží pravouhlého presbytáře, která bylo možné rozeznat od mladší přístavby sakristie. Západní nároží lodi zachovaná nebyla, ovšem alespoň na jižní straně byl rozsah středověkého zdiva dobře znatelný. Středověký kostel byl vyzděn z místní tvrdé horniny (jde o druh ruly) bez příměsí cihel, kamenné lomové zdivo mělo značný podíl velkých „placáků“ a jinak obvyklý charakter. Východní nároží lodi a presbytáře byla vyzděna z větších rulových „placáků“, tj. nebyla armována opracovanými kvádry. Barokní či pozdější dozdivky lodi měly v podstatě podobný charakter, jenom obsahovaly určitou příměs cihel či cihelných úlomků a podíl rozměrných kamenů byl menší. Východní rozhraní středověkých základů a novější dostavby sakristie bylo oproti nárožím presbytáře posunuté o 40, resp. na severní straně dokonce o 70 cm k východu; tento rozdíl se nepodařilo vysvětlit a nezdá se, že by vznikla nějaká chyba při zaměřování, i když situace u základů a nad nimi nebylo možné vzájemně srovnat. Na zdivu presbytáře jinak nebyl zachycen žádný pozoruhodnější středověký detail.

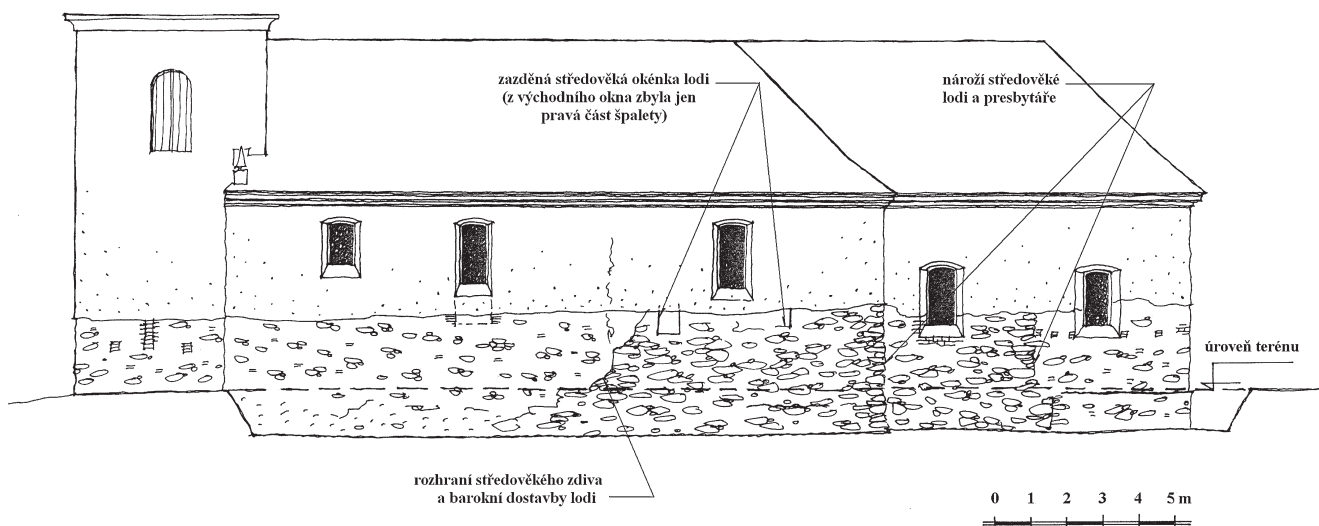
O to zajímavější byla situace na vnějších stěnách středověké lodi. Na její jihozápadní straně bylo patrné šikmé rozhraní středověkého zdiva a dodatečné dozdivky. Bylo zřejmé, že ústupky zdiva v interiéru probíhá v místech jihozápadního kouta středověké lodi, neboť středověký základ



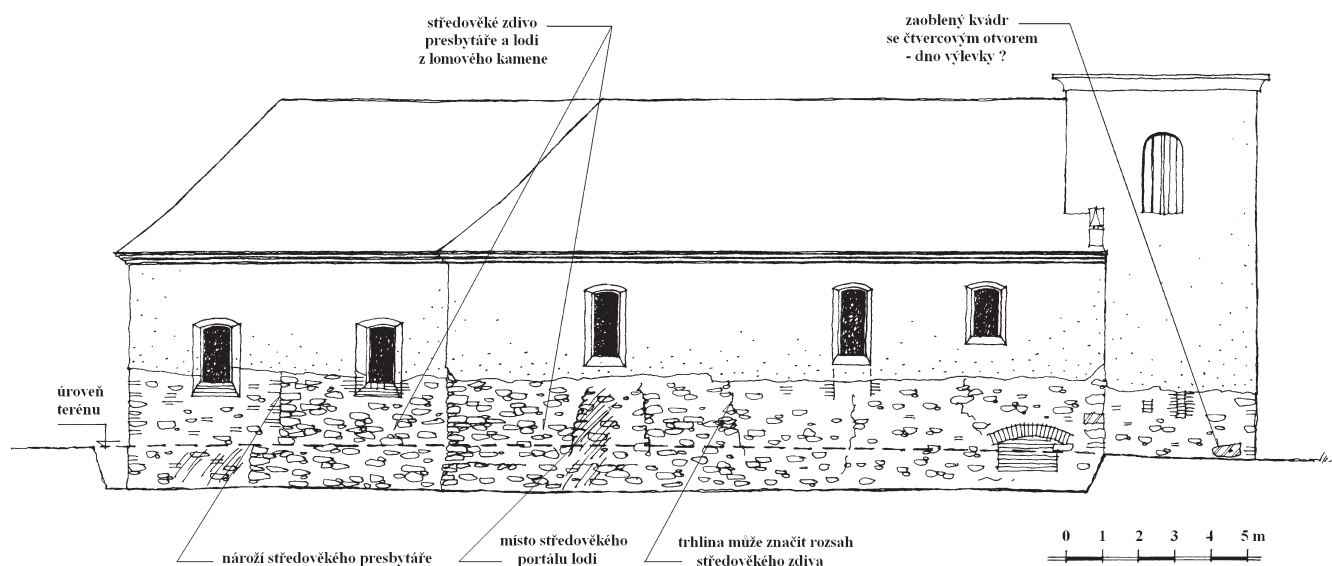
Obr. 6: Jindice, kostel sv. Václava, krovová konstrukce nad lodí a presbytářem, stav po opravě (léto 2009)

pokračoval ještě minimálně 1 m západním směrem. Délku středověké lodi tak můžeme odhadnout na cca 9 m.³⁾ Na jižní straně lodi byla nalezena dvě původní okénka, v ploše středověké fasády přibližně symetricky rozmístěná. Byla odhalená pouze částečně, záklenky zůstaly kryté omítkou. Západní okénko se zachovalo plně, z východního okénka zbyla jen levá část špalety; ostění západního otvoru bylo široké cca 0,7 m. U obou okének zaujala především nízká výška jejich parapetů: u západního okna 1,58 cm nad dnešním terénem, u východního 1,78 m. Ačkoliv záklenky okének nebyly při opravě odhaleny, lze soudit, že dosahovaly jen málo nad úroveň parapetů dnešních oken lodi. Ve špaletách zazděných okének se dochovala původní bílená omítka. Na severní straně lodi bylo rozhraní středověkého zdiva a mladší dostavby obtížně určitelné. Přibližně 8,1 m od severovýchodního nároží lodi probíhala jedna z větších vertikálních trhlin, která zhruba odpovídala poloze vnitřního ústupku. V těchto mezích tedy opět předpokládáme středověké zdivo, byť s jistou opatrností. Uprostřed tohoto úseku, pod oknem na severovýchodní straně lodi, uzavíraly dvě vertikální trhliny zdivo mírně odlišného charakteru, přičemž takřka s jistotou, s ohledem na situaci v interiéru, lze předkládat, že jde o místo původního portálu (viz dále). Kamenné ostění portálu bylo zřejmě vyjmuto.

Nálezy na exteriéru doplnil průzkum zdiva v interiéru kostela. Tam zdivo pokrýval prvorepublikový dehtový nátěr, takže byl problém rozlišit kámen od cihlových dozdivek a detaily vůbec byly velmi špatně patrné. Rozhraní středověkého základu a základu mladší dostavby bylo na severní i jižní straně lodi opět více než o 1 m posunuté k západu oproti zmíněným ústupkům. Tyto ústupky zdiva jsou dorovnané cihlami a evidentně odpovídají vnitřním koutům původní lodi – je zřejmé, že západní zeď středověkého kostela byla odbourána v celém rozsahu. Jak bylo uvedeno, středověké zdivo lodi se vyznačovalo velkým podílem rozměrných „placáků“. Uprostřed severní stěny lodi byla patrná vnitřní špa-



Obr. 7: Jindice, jižní strana kostela sv. Václava s vyznačením nálezů při opravě (kresba autor, 2009).



Obr. 8: Jindice, severní strana kostela sv. Václava s vyznačením nálezů při opravě, kresba autor, 2009

leta původního vstupu. Šířka špalety činila na vnitřním lici zdiva cca 135 cm a uvnitř špalety byly zachovány původní bílené omítky. Zhruba 1,7 m nad podlahou začínaly oblé náběhy záklenku, které jakoby směřovaly do hrotitého tvaru (to poněkud překvapuje, vnitřní špalety středověkých portálů obvykle mívají segmentový či střešovitý záklenek). Na protější, jižní straně lodi byl zachycen parapet západního ze dvou okének, a to ve výšce zhruba 1,7 m nad podlahou. Jiné zajímavější detaily viditelné nebyly.

V oblasti vítězného oblouku byly patrné rozsáhlé cihelné přezdívky, které pokračovaly víc než 1 m dovnitř do presbytáře. Je zřejmé, že jde o místa původního vítězného oblouku, který mírně vyběhal do vnitřního prostoru a při úpravě kostela do dnešní podoby byl odbourán. Zbytky zdiva nad vítězným obloukem jsou patrné nad bedněnou klenbou presbyteria z podkroví. Podle dochovaných středověkých kostelů v okolí se můžeme domnívat, že vítězný oblouk měl jednoduchý hrotitý tvar.

Důležité nálezy byly učiněny v presbytáři kostela; teprve tato odhalení středověký původ kostela přesvědčivě do-

ložila. V obou východních koutech presbytáře jsou zachovány náběhy klenby, pravděpodobně křížové žebrové. V jihovýchodním koutě je patrný otisk šalovacího dřevěného prvku, patrně dřevěného šindele. Náběh klenby je situován nízko nad (současnou) podlahou – pouhých 1,2 m. Rovněž odkládací výklenek ve východní části severní stěny lodi je umístěn velmi nízko – jeho parapet má výšku pouhých 75 cm nad podlahou. Lze tak uvažovat o tom, že úroveň podlahy původně byla níže (dnes je presbytář oproti lodi vyvýšený o 2 stupně), i tak byl ale prostor presbytáře velmi nízký). Středověká okna na severní a jižní straně presbytáře patrně byla situována v místech dnešních oken, která mají cihelné parapety i ostění. Jedině na východní straně – nad kamenným ostěním vstupu do sakristie – může být zachováno zazděné středověké okénko. Nad překladem portálu pokračuje cihelné zdivo ohraničené dvěma spárami, vzdálenými od sebe 0,7 m. Výše už omítka nebyla otloukána, existenci okénka ale naznačují šikmé trhliny. Zdivo presbytáře bylo sledováno i z opačné strany, tj. ze sakristie, tam ale bylo opět přikryto dehtovým nátěrem a nebylo

možné rozpoznat žádný zajímavější detail. Omítka byla sejmутá také na segmentově sklenuté špaletě vstupu do sakristie, ale její kamenné zdivo se příliš nedalo odlišit od okolního zdiva presbytáře.

Základem dnešního kostela je tedy středověký, velmi pravděpodobně raně gotický kostel s pravoúhlým presbytářem. Takové kostely se na Kutnohorsku vyskytují celkem hojně. Celkově jde o drobné sakrální stavby, jimiž byla ve 2. polovině 13. století doplňována farní síť v regionu. Kostel v Jindicích patřil k nejmenším z nich. Vnější délka jeho lodi dosahovala zhruba 9 m (obvykle přesahuje 10 m), vnější šířka kostelní lodi nedosahovala ani 8 m (obvykle činí necelých 10 m). Kostel tedy připomínal spíše kapli, přesto je v roce 1350 a dále v letech 1363 a 1418 zmiňován jako kostel farní (nejstarší zmínka o kostele je z roku 1336).⁴⁾

Z původního kostela se nezachovaly žádné architektonické články, úzká, jistě oboustranně špaletovaná okénka na jižní straně lodi však měla velmi archaický charakter. Důležitou informací je existence křížové, patrně žebrové klenby v presbytáři kostela. Křížová klenba se v pravoúhlých kněžištích raně gotických kostelů obecně předpokládá, není však doložena vždy a v případě drobných kostelů, jejichž kněžiště mají rovné stropy, zůstává zaklenutí otázkou.⁵⁾

Detailem s vysokou vypovídací schopností jsou dvě nízko položená okénka na jižní straně lodi. Okénka románských a raně gotických kostelů bývají umístěná pod korunou zdiva, takže bychom mohli předpokládat korunu zdiva ve zcela minimální výšce, cca 3 m nad terénem. V interiéru se v takovém případě jeví jako velmi pravděpodobné otevření interiéru lodi minimálně do spodní části krovu.⁶⁾

Při opravě bylo sledováno i zdivo mladší části lodi, spodní části věže a sakristie. Na severní straně lodi se zdivo dodatečně západní přístavby nedalo ani v úrovni základů, ani nad úrovní terénu příliš dobře rozlišit od středověkého jádra na východní straně. Pouze mírně šikmá trhlina ve vzdálenosti cca 8 m od severovýchodního nároží naznačovala rozsah středověké lodi (viz výše). Dále na západ upoutaly pozornost ještě dvě svislé, resp. mírně šikmé trhliny, ale ráz zdiva se nijak výrazně neměnil. Severozápadní nároží lodi bylo sestaveno z větších „placáků“, mezi nimiž byl i opracovaný pískovcový kvádr bez další profilace. Zajímavý detail byl patrný poblíž severozápadního nároží lodi – zde byl v úrovni terénu cihlami zazděný otvor se segmentovým cihelným záklenkem. Ostění otvoru byla zachycena ve vzdálenosti cca 1,3 – 3 m od nároží, opět vznikl problém s odděleným sledováním otvoru v úrovni základů a nad úrovní terénu, neboť na východní straně ostění nedoléhá k záklenku (bylo to pozorováno jak z exteriéru, tak z interiéru). Účel otvoru není zcela jasný. Cihelný záklenek nemá charakter kamenných středověkých roznášecích oblouků, které překlenovaly místa s méně únosným terénem, spíše se zdá, že záklenek mohl překlenovat starší hrobku, která v těchto místech před rozšířením kostela stála. Zajímavým stavebním detailem byl i způsob vyzdění parapetů oken, patrný u středních oken na obou stranách lodi: cihelná ostění oken sahají cca 70 cm pod dnešní okraj parapetu, zhruba do výše parapetů oken presbytáře. Je zřejmé, že výšková úroveň parapetu byla teprve dodatečně dorovnána.

Zdivo věže se do značné míry podobalo zdivu lodi, charakteristická byla příměs cihel. V koutech mezi věží a západní stranou lodi nebyla patrná jasná spára. Ve výšce zhruba 1,2



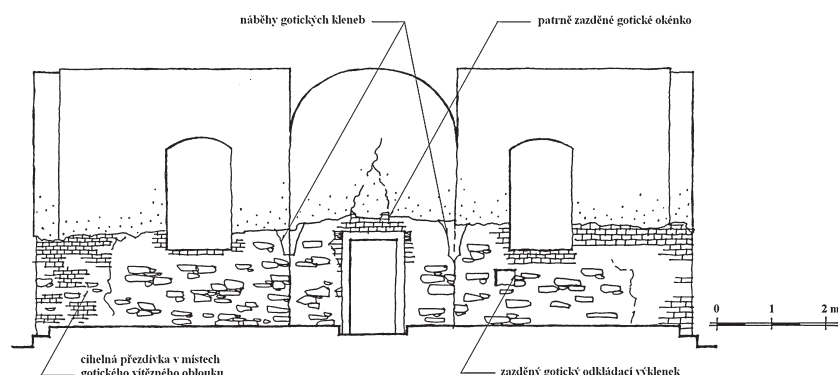
Obr. 9: Jindice, kostel sv. Václava, rozhraní středověkého zdiva presbytáře a pozdější dostavby sakristie, pohled od jihu, stav po sejmutí omítek během opravy.



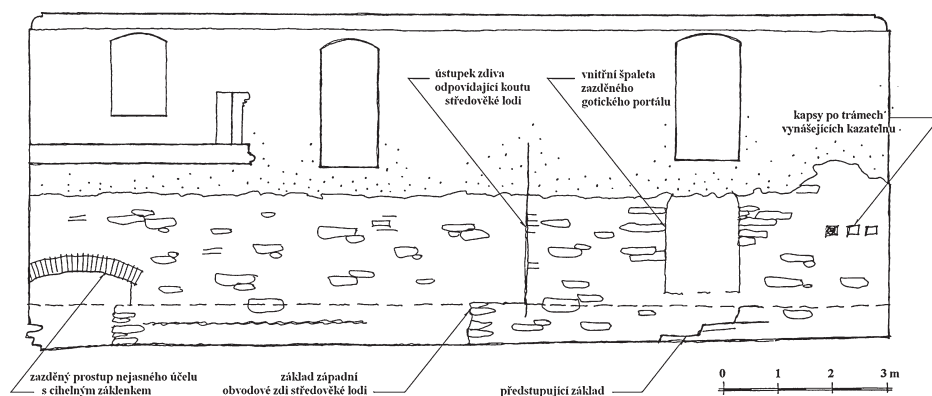
Obr. 10: Jindice, kostel sv. Václava, šikmé rozhraní středověkého zdiva lodi a barokní dostavby, vpravo nahoře zazděné středověké okénko, stav po sejmutí omítek během opravy.



Obr. 11: Jindice, kostel sv. Václava, špaleta východního ze dvojice středověkých okének na jižní straně lodi, stav po sejmutí omítek během opravy.



Obr. 12: Jindice, kostel sv. Václava, interiér, zleva severní, východní a jižní stěna presbytáře s vyznačením nálezu při opravě (kresba autor, 2009).



Obr. 13: Jindice, kostel sv. Václava, interiér, severní strana lodi s vyznačením nálezu při opravě (kresba autor, 2009).

m nad terénem probíhaly cihlami zazděné kapsy, patrně v místech uchycení trámů stavebního lešení. Zhruba uprostřed severní a jižní strany věže bylo v přízemí patrně zazděné šterbinové okénko s cihelným ostěním – na vnitřní straně mu odpovídalo širší ústí vnitřní špalety. Zajímavým nálezem byl oblý kámen z tvrdé horniny, proražený čtvercovým otvorem uprostřed vnějšího líce, který byl druhotně použitý na severní straně věže poblíž severozápadního nároží. Mohlo jít o druhotně použitou kamennou výlevku, ale tam bychom otvor čekali na spodní hraně „kvádrů“. Kámen připomíná závaží hodinových strojů, což by rozhodně byla zajímavá informace, protože obvykle předpokládáme, že předchůdcem dnešních kostelních věží mohly být maximálně dřevěné zvonce. Dnešní vstup do kostela na západní straně věže má obrácené ostění – pravouhlé kamenné ostění je umístěné na vnitřní straně a klasicistní dveře jsou tak chráněné proti dešti. Špaleta otvoru se směrem ven mírně zužuje. Původní ostění s dveřmi však bylo situované na vnějším líci zdiva a při opravě omítek byla patrná drážka kolem dnešní špalety, vyplněná cihlami. Nad překladem ostění navazoval půlkruhový roznášecí oblouk, vyzděný z cihel. Zdálo by se, že půlkruhový otvor měl sloužit jako nadsvětlík nad portálem, to by ovšem v jeho úrovni nesměl být strop nad přízemím věže. Je možné, že se původně počítalo se zaklenutím podvěží, ovšem také nelze vyloučit, že půlkruhový otvor měl zůstat slepou vpadlinou. Každopádně oválné okénko nad vstupem odpovídá dnešní úrovni patra.

Zdivo sakristie bylo vyzděné z lomového kamene s o něco větší příměsí cihel. Podobně jako na zdivu věže probí-

hala nízko nad terénem, zhruba v úrovni parapetů oken, řádka kapes vyplněných cihlami. Kapsy, dobře patrné zejména na jižní straně sakristie, sloužily opět k uchycení trámů stavebního lešení. Oproti věži byly však kapsy drobnější a byly blíže u sebe (na jižní straně sakristie byly 4 kapsy). Kolem pískovcového ostění vstupu na východní straně sakristie byla výplň z cihel a cihelných úlomků, která pokračovala až k cihelnému roznášecímu záklenku nad překladem. Tato dozdívká pravděpodobně nesvědčí o dodatečném proražení vstupu, spíše lze v souladu s dobovými stavebními zvyklostmi předpokládat, že kamenné ostění bylo vloženo do širšího prostupu ponechaného při hrubé stavbě.

Presné datování barokní do stavby kostela zatím není možné – výhledově by mohla pomoci dendrochronologická datace krovové konstrukce nad lodí. Stavba mohla souviset snad se stavbou hrobky rodu von Kavanagh kolem roku 1765,⁷⁾ snad s novostavbou kostela sv. Aloise v Uhlíř-

ských Janovicích v 70. letech 18. století a s podobnými úpravami dalších kostelů na uhliřskojanovickém panství (jedná se zejména o kostely v Malejovicích a v Žišově.⁸⁾

Do roku 1770 řadí soupis památek⁹⁾ část interiérového vybavení, patrně miní zejména rokokovou kazatelnu. Na druhou stranu krovová konstrukce, jak již bylo naznačeno, by mohla mít i starší původ. V baroku byl také nadezděn presbytář a opatřen dnešní dřevěnou valenou klenbou s omítkou na bednění. Byl odstraněn středověký vítězný oblouk a okna lodi i presbytáře byla upravená do dnešního tvaru. Součástí barokní přestavby je i dochovaná zá-



Obr. 14: Jindice, pohled na kostel sv. Václava od jihovýchodu, stav po opravě (léto 2009).

padní kruchta, jejíž poprsnice má složitěji tvarovaný, konvex-konkávní půdorys. Nad lodí byl postaven dnešní krov se střední stojatou stolicí, nižší klenbě presbytáře odpovídala také nižší střecha. Řada trhlín, vymezujících zejména na severní straně kostela lišící se úseky zdíva, naznačují otázku, zda západní strana kostela s věží je dílem jedné stavební etapy, nebo zda probíhala postupně. Ačkoliv nebylo nalezeno žádné jednoznačné rozhraní a mezi západní zdí lodi a věží nebyla patrná spára, zdá se, že věž vznikla oproti kostelu dodatečně, snad podle letopočtu na trámu zvonové stolice v roce 1808. Nasvědčovala by tomu větší šířka západní zdi lodi, na kterém věž spočívá, i podobnost zdiva věže a sakristie (charakteristické jsou zazděné kapsy po trámech lešení). Vstup do věže se širokým půlkruhovým nadsvětlíkem má jasně klasicistní charakter. Pokud zmíněný opracovaný kámen proražený čtvercovým otvorem byl skutečně hodinovým závažím, znamenalo by to, že dnešní věž měla staršího předchůdce. Letopočet „1808“ patrně souvisí také s přístavbou sakristie, která má klenbu ve tvaru české placky. Současně s přístavbou sakristie v šířce presbytáře byla východní část kostela opatřena dnešním krovem, který se podobá krovu lodi, ovšem vykazuje určité zvláštnosti.

Další úpravy kostela byly jen dílčí. Z roku 1910 pochází dnešní novobarokní hlavní oltář.¹⁰⁾ Zhruba stejně staré jsou dnešní varhany, vsazené do poprsnice kruchty. Snad v této době bylo obráceno ostění vstupního portálu s klasicistními dveřmi, které tak jsou kryté před deštěm. V té době bylo průčelí kostela (i hroby) opakovaně natíráno zeleným vápenným nátěrem.

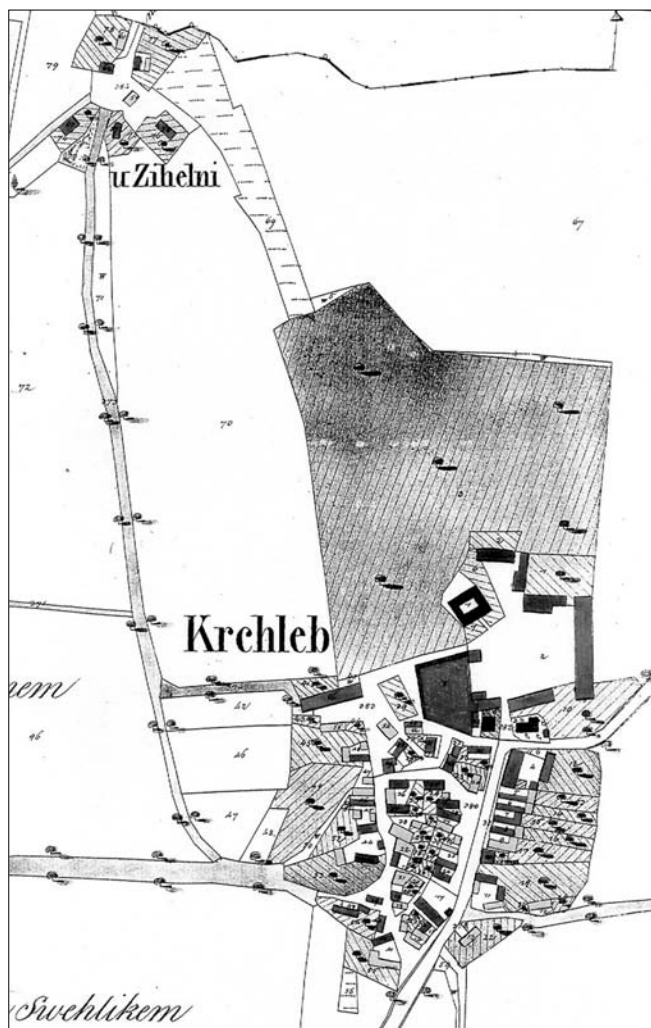
Jak již bylo řečeno, nejdůležitějším výsledkem operativního průzkumu bylo potvrzení středověkého původu stavby. Středověký kostelík byl běžnou, vcelku jednoduchou stavbou. Přesto nelze výsledky průzkumu označit za nezájímavé. Důležité je prokázání křížové klenby presbyteria, pozornost zaujme nízká úroveň jejich náběhů. Snad nejvíce zajímavé jsou dvě středověká okénka na jižní straně lodi, zejména jejich umístění nízko nad terénem. Zdá se pravděpodobné, že středověký kostel náležel mezi ty středověké sakrální stavby, jejichž loď byla otevřená minimálně do spodní části podkroví.

KOSTEL SV. VÁCLAVA V KRCHEBECH

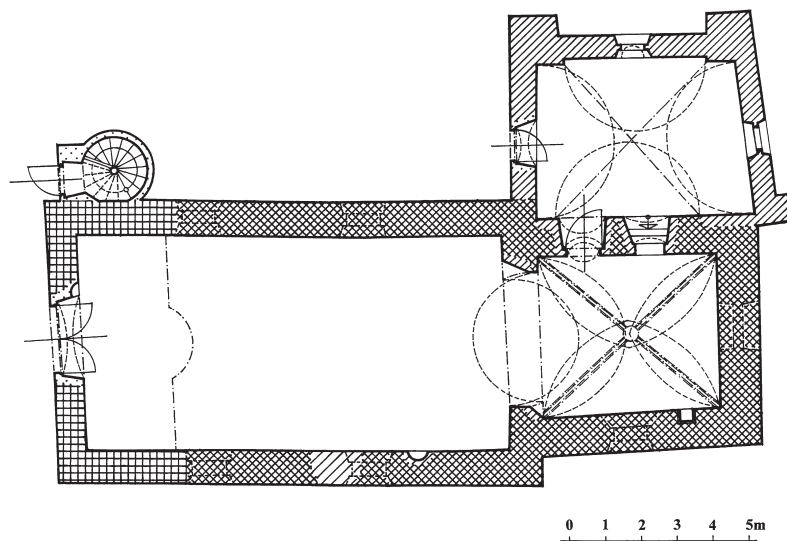
Obec Krchleby se nachází 3 km jižně od Časlavi. Kostel je situován na okraji obce v nadmořské výšce cca 270 m n. m. Na severní straně k němu přiléhá areál hospodářského dvora a dnešního zemědělského družstva, jehož součástí byl až do počátku 20. století zámek, původně renesanční tvrz.¹¹⁾



Obr. 15: Krchleby, okres Kutná Hora, pohled na kostel sv. Václava od jihovýchodu, stav před opravou (foto 2009).



Obr. 16: Krchleby, okres Kutná Hora, plán stabilního katastru obce z roku 1838 (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru Zeměměřického úřadu v Praze).



Obr. 17: Krchleby, kostel sv. Václava, půdorys s vyznačením stavebních fází, křížkovaně raně gotické zdivo, ortogonálním rastrem renesanční zdivo (okolo poloviny 16. století), šrafovane barokní a tečkovaně novodobé úpravy (zaměření a kresba autor 2004, 2010).

Jižně od kostela je nepravidelná zástavba drobnějších usedlostí podél cest, která s největší pravděpodobností nemá středověký původ. Ve východním sousedství kostela stojí márnice se stanovou střechou a se starobylými dveřmi. Původní hřbitov okolo kostela se dodatečně rozšířil do prostoru za márnici a starý hřbitov kolem kostela dnes zůstal takřka bez náhrobků.

Stejně jako kostel v Jindicích je i kostel sv. Václava v Krchlebech stavbou se složitější historií. Západní strana lodi vrcholí pozoruhodným etážovým renesančním štítem, což vedlo A. Birnbaumovou, aby ve starém soupise památek zařadila výstavbu kostela až do renesančního období.¹²⁾ Pravoúhlý presbytář kostela je však klenutý křížovou žebrovou klenbou, což jednoznačně svědčí pro gotický původ stavby. Je zřejmé, že středověká stavba byla někdy později, v renesanci či snad v raném baroku, rozšířená a doplněná o sakristii, která se poněkud neorganicky přičleňuje k severnímu boku presbytáře. Novějším stavebním úpravám náleží dnešní střechy kostela se dřevěnou věžičkou nad presbytářem, široká okna lodi a presbytáře, oba dnešní venkovní vstupy, jednoduchá fasáda s „novogotickým“ profilem hlavní římsy a západní kruchta, přístupná spolu s podkrovím válcovou schodišťovou věžičkou po severní straně lodi. Soupisová literatura¹³⁾ uvádí z historie kostela jen jeden konkrétní letopočet, a to přestavbu k roku 1861. Renesanční štít klade do 40. let 16. století, kdy panství držel rod Studeneckých z Pašíněvsi.

Lod' kostela je plochostropá a v západní části má kruchtu

s dřevěným, patrně novobarokním balustrádovým zábradlím. Na západní straně lodi je situován široký vstup s jednoduchým žulovým ostěním, zjevně novodobým. Loď je osvětlena jak ze severu, tak z jihu dvěma okny s půlkruhovými záklenky a v půdoryse trojdílnými špaletami, další dvě nižší obdobné řešená okna osvětlují od západu varhanní kruchtu. Presbytář je od lodi oddělen vítězným obloukem, jehož oblý eliptický tvar je výsledkem nějaké pozdější úpravy (dodatečně byly upravovány i boky vítězného oblouku, které dnes mají zkosený půdorys). Presbytář je dnes osvětlen pouze oknem od jihu, které se víceméně shoduje s okny lodi. Další, poněkud nižší otvor se segmentovým záklen-

kem na východní straně je zazděný. Presbytář je klenut jedním polem křížové klenby s masivními žebry hruškovcového profilu, které se stýkají ve vystupujícím kruhovém svorníku, lemovaném polovičním žebrovým profilem. Náběhy klenebních žebrov jsou bez konzol, zřejmě od počátku. Čela klenby mají vyjma západní stěny nad vítězným obloukem lehce hrotitý tvar. V jižní stěně presbytáře, poblíž jihovýchodního kouta, nalezneme odkládací výklenek s dřevěným deštěním. Do sakristie vede jednoduchý vstup s oblým nadpražím, bez kamenného ostění; uvnitř sakristie na něj navazuje špaleta s rozšiřujícími se boky a oblým záklenkem. O něco východněji je situované poněkud atypické obdélné okénko do presbytáře, k němuž ze sakristie vedou dva schůdky. Snad náleželo ke zpvědnici, ale není jasné, z jaké doby pochází.



Obr. 18: Krchleby, pohled na kostel sv. Václava s renesančním štítem od západu, stav před opravou (foto 2009).

Bylo zmíněno, že sakristie je dodatečnou přístavbou. Vedle vstupu z presbyteria je přístupná přímo zvenčí, otvorem s pravouhlým žulovým ostěním na západní straně. Prostor je osvětlen dvěma okny na severní a východní straně, které mají v půdoryse trojdílné špalety s pravouhlým kamenným ostěním uprostřed; vnější i vnitřní špalety mají rozšiřující se boky a segmentové záklenky. Sakristie je sklenutá křížovou klenbou s vytaženými hřebínky, která na severní straně dosedá na přízdní pilíře.¹⁴⁾

Pro úvahu o rozsahu zachování středověké stavby je třeba sledovat půdorys kostela. Kostelní loď má délku cca 13,5 m a šířku necelých 8 m (vždy uváděn vnější rozměr), presbytář pokračuje v délce cca 6,1 m a zaujme jeho nepravidelné odsazení od zdiva lodi, které na jihu činí 0,8 m, zatímco na severu je výrazně menší. Šířka zdiva lodi činí necelý 1 m, vyjma západní obvodové zdi, která je užší. O něco málo užší je též šířka vítězného oblouku, zatímco síla zdiva v presbytáři se pohybuje mezi 1,1–1,2 m. Sakristie se na západě připojuje k severozápadnímu nároží lodi, zatímco na východní straně její vnitřek v podstatě lícuje s vnější stěnou kostelního závěru.

Podobně jako v případě jindického kostela, také u kostela v Krchlebech pomohlo k poznání jeho historie až sejmutí omítek při opravě vnějších fasád. Bylo evidentní, že starý soupis památek nemá pravdu, když řadí celý kostel do renesančního období, nicméně rozsah středověké stavby bylo těžké určit. Každopádně bylo zřejmé, že půdorys kostela, zejména kostelní lodi, neodpovídá svými proporcemi běžné raně gotické stavbě s pravouhlým presbytářem. Překvapovala délka lodi při poměrně malé šířce, která podobně jako u kostela v Jindicích nedosahuje 8 m, takže se dokonce dalo uvažovat o tom, zda loď nemá románský původ.¹⁵⁾

Průzkum zdiva především jasně odlišil zdivo lodi a sakristie, kde byla patrná podstatná příměs cihel, a čistě kamenné zdivo presbytáře, které je evidentně původní. Opět byl použitý místní kámen, patrně druh ruly. Jihovýchodní nároží presbytáře je opět vyzděno z větších plochých kamenů, jak je v kraji zvykem – opět není armované opraco-



Obr. 19: Krchleby, kostel sv. Václava, interiér, pohled do presbytáře.



Obr. 20: Krchleby, kostel sv. Václava, interiér, pohled do lodi (k západní kruchtě).

vanými kvádry.¹⁶⁾ Severovýchodní nároží je zakryté přístavbou sakristie, která se k východní stěně presbytáře připojuje na spáru. Nad barokním (?) oknem východní stěny závěru se zachoval úsek záklenku středověkého hrotitého okna. Kamenné zdivo východní obvodové zdi presbytáře plynule pokračovalo do plochy střešního štítu, kde bylo dodatečně proraženo dnešní okno s oblým záklenkem (nelze vyloučit, že vzniklo v místě středověkého otvoru). Středověký štít měl strmý sklon a při dodatečné úpravě musel být jednak nahoře snížen, jednak dole rozšířen cihlovou obezdívkou – původně doléhal na konzolovitě vytrčené kvádry z mušlového pískovce, umístěné cca 65 cm pod dnešní



Obr. 21: Křehleby, kostel sv. Václava, interiér sakristie.

korunou zdiva (zbytek konzoly byl odhalen na jihovýchodním nároží presbytáře). Na jižní stěně presbytáře nebyly patrné žádné anomálie, široké okno s půlkruhovým záklenkem, vyzděným z cihel, bylo proraženo dodatečně, patrně v místě středověkého otvoru, a jeho ostění byla dorovnána cihlami.

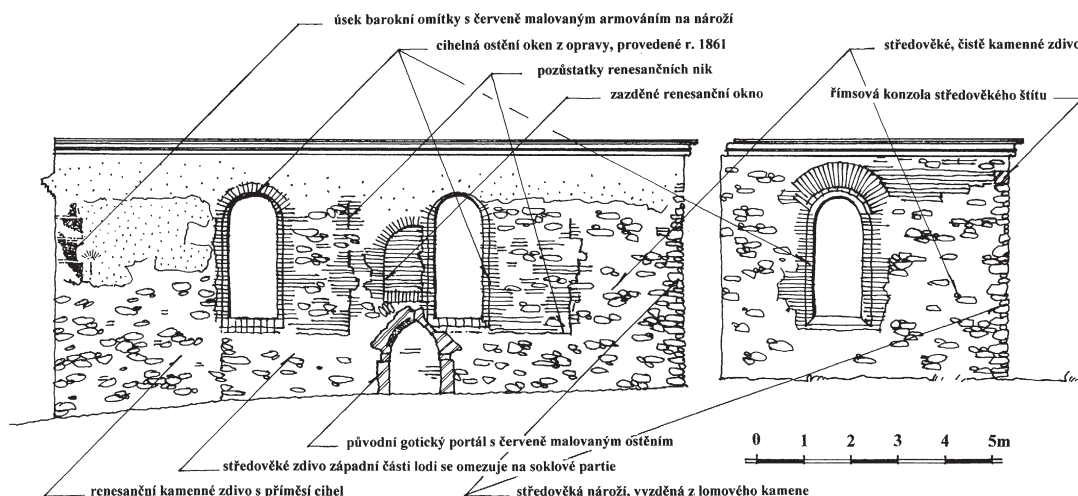
Kamenné zdivo presbytáře bez přerušení přecházelo na jižní stěnu lodi. Jihovýchodní nároží lodi se v podstatě shodovalo s popsaným nárožím presbytáře. Naproti tomu jižní stěna lodi již ukazovala složitější vývoj, byť v blízkosti východního nároží ještě pokračovalo kamenné zdivo, shodné se zdivem presbyteria. Zhruba uprostřed jižní stěny lodi (mírně napravo od střední osy) byl při opravě odhalen původní hrotitý portál, profilovaný pouhým okosením. Měl omezenou výšku – vrchol hrotitého záklenku dosahuje úrovně pouhých 1,5 m nad dnešním terénem (patrně došlo k navýšení okolního terénu, jak naznačuje téměř zasypaný náběh okosení portálu). Portál je sestaven z několika opracovaných „kvádrů“ – dvou stojek naproti sobě, dvou šikmých a proti sobě vzepřených „záklenků“ a ze dvou úzkých kvádrů, vložených mezi nimi a zabíhajících do zdiva. Pravý kvádr záklenku byl mírně narušen při proražení dnešního okna, jinak se portál celistvě dochoval. Po obou stranách záklenku se dochovaly úseky červeně malované pasparty. Nad levou částí záklenku portálu nabíhá původní roznášecí oblouk z kamenných placáků, který je přerušený mladší přezdívkou. Zhruba ve výšce náběhu záklenku končí čisté kamenné, jistě středověké zdivo, a počínají dodatečné přezdívky z velkou příměsí cihel. Nalevo od portálu, ve vzdálenosti 9,9 m od jihovýchodního nároží lodi, je pod levým ostěním dnešního okna patrná svislá spára, která může být pozůstatkem původního jihozápadního nároží lodi – obdobná, i když méně jasná situace byla identifikována i na severní straně. Dále k západu pokračovalo kamenné zdivo s určitou příměsí cihel, které se dokonce vyskytují i v jihozápadním nároží. Nad gotickým portálem byl při opravě od-

halen mladší okenní otvor, který ovšem nebyl středověký; poměrně široký otvor měl půlkruhový záklenek vyzděný z cihel a cihelná ostění, z cihel byla i jeho zazdívka. Pravá strana otvoru byla zničena při proražení dnešního východního okna jižní stěny lodi. Ve špaletě okna se zachovaly staré omítky se šedým nátěrem. Pozoruhodnými detaily jsou dvě svislé spáry, situované jednak mezi zazděným oknem a levým oknem jižní stěny lodi, jednak 1,7 m napravo od pravého okna. V horní části západní spáry je v mírně šikmé špaletě dochován zbytek vnější omítky. Svislé spáry, místy přerušené kamennými placáky či úseky cihelného zdiva, vymezují plochy s výraznou cihelnou příměsí, počínající zhruba v úrovni parapetů oken, cca 1,2–1,4 m nad dnešním terénem. Na spáry ne-

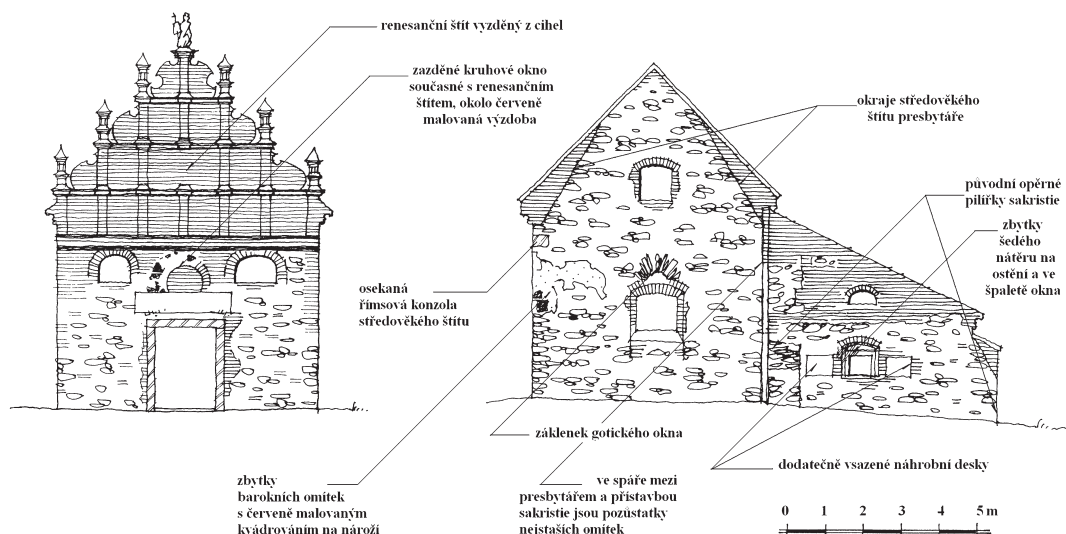
váže žádný záklenek a jejich účel zůstává nejasný. Protože stejné spáry se vyskytují i na severní straně, zdá se, že souvisely s uspořádáním fasád lodi. Mohly zde vymezovat dvě vpadlá pole s okny okolo středního okna nad portálem; okna případně mohla být sdružená. Podobná vpadlá pole čle-



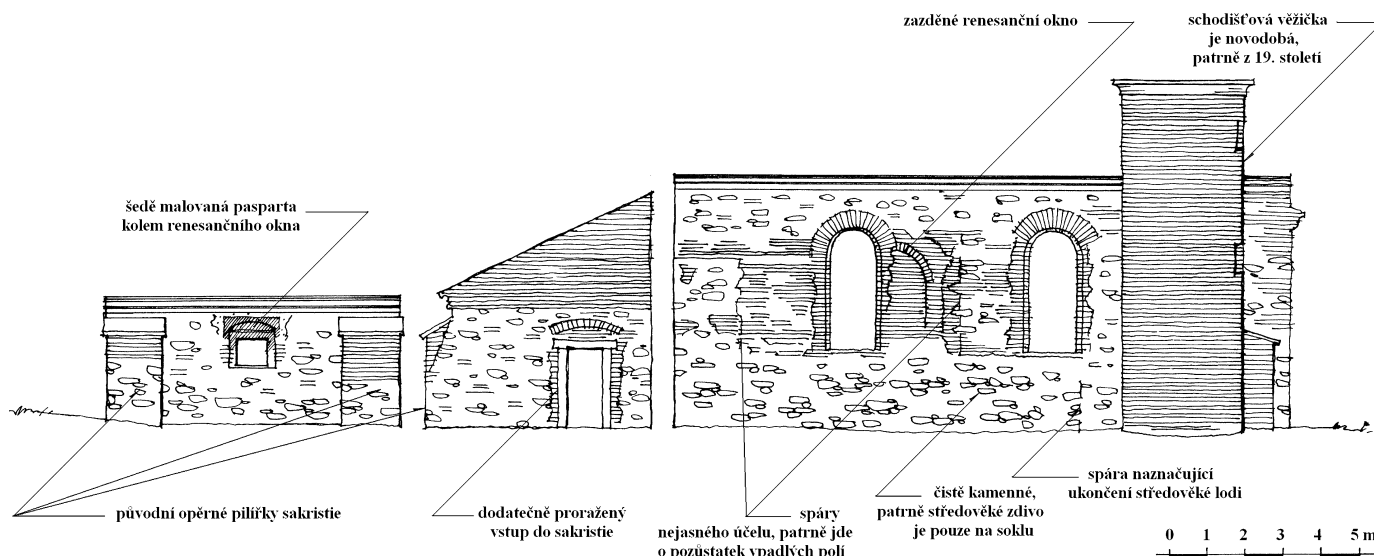
Obr. 22: Křehleby, kostel sv. Václava, odkrytý gotický portál na jižní straně lodi (podzim 2009).



Obr. 23: Krchleby, kostel sv. Václava, jižní fasáda kostela s vyznačením nálezu při opravě (kresba autor, 2010).



Obr. 24: Krchleby, kostel sv. Václava, západní fasáda lodi (vlevo) a východní fasáda presbytáře a sakristie (vpravo) s vyznačením nálezu při opravě (kresba autor, 2010).



Obr. 25: Krchleby, kostel sv. Václava, severní fasáda lodi, západní a severní fasáda sakristie s vyznačením nálezu při opravě (kresba autor, 2010).



Obr. 26: Krchleby, pohled na kostel sv. Václava od východu, stav po sejmutí omítek během opravy (podzim 2009).

níci fasády u renesančních kostelů občas nalezneme.¹⁷⁾ Vpadliny však také mohou být pozůstatkem renesančních či raně barokních ležnových rámců. Vpadlá pole byla porušena proražením dnešních oken a dodatečně byla dorovnána, takže jejich původní velikost a hloubku dnes již nedokážeme rekonstruovat.

Zajímavá byla rovněž západní strana kostela. Průčelí pod štítem má poměrně nezvyklou kompozici se širokým vstupem lemovaným jednoduchým žulovým ostěním, nad nímž jsou po stranách dvě nízká okna s půlkruhovým záklenkem.¹⁸⁾ Římsa renesančního štítu počíná o cca 80 cm níže než hlavní římsa podélných stěn lodi i presbytáře kostela, jejichž koruna byla až dodatečně zvýšena do dnešní úrovně. Renesanční štít je členěn jednoduchým rastrem, tvořený celkem třemi horizontálními římsami a sedmi sloupky, které vrcholí zděnými lucernami s jehlancovými stříškami.¹⁹⁾ Štít je kompletně vyzděn z robustních cihel o výšce cca 7 cm. Mezi dvěma okny s půlkruhovými záklenky byl při opravě odhalen zazděný okenní otvor kruhového tvaru, jehož ostění i záklenek jsou opět z cihel vysokých 7 cm. Zdá se tedy, že kruhové okno i štít patří jedné stavební etapě. Kolem okna byly zachyceny staré omítky s červeně malovaným ostěním s klenáky, které přiřazujeme k barokní úpravě (viz dále). Kruhové okno patrně zůstalo i po barokních přestavbách otevřeno a dvě nízká okna s půlkruhovými záklenky po stranách patří teprve 19. století, stejně jako široký pravouhlý vstup se žulovým ostěním.

Severní průčelí lodi se v mnohém podobá protějščí straně jižní, chybí zde ovšem gotický portál. Není možné sledovat severovýchodní nároží lodi, které je přikryto přístavbou sakristie. V ploše stěny jinak převažuje smíšené zdivo s velkou příměsí cihel, čistě kamenné zdivo bylo opět patrně pouze v soklové partii. Pod pravým ostěním západního okna byl opět patrný úsek spáry, která by mohla značit severovýchodní nároží gotického kostela. Uprostřed fasády,

mezi dvěma dnešními okny, byl znovu ohalen zazděný širší otvor s půlkruhovým záklenkem, jehož levé nároží je porušeno ostěním dnešního okna. Záklenek i ostění otvoru jsou stejně jako na jižní straně vyzděny z cihel. Napravo v blízkosti zazděného okna je svislá spára, občas přerušená vloženým kamenem či úsekem cihel. Druhou spáru, méně znatelnou a méně jednoznačnou, nalezneme cca 1,9 m nalevo od levého ostění východního okna. I severní stěna lodi tedy byla členěna vpadlými poli kolem středního okna s půlkruhovým záklenkem.

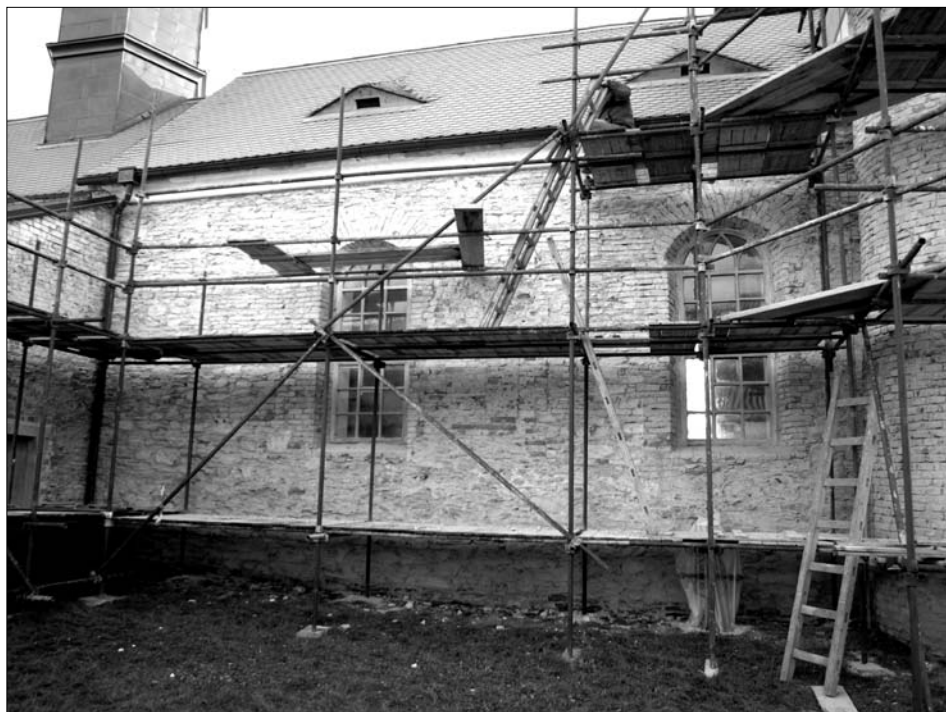
Zajímavé je, že jak na severní, tak na jižní straně lodi, jen sporadicky nalezneme cihly vysoké 7 cm, z nichž je vyzděn renesanční štít. Převažují cihly vysoké cca 6 cm a robustní cihly o výšce 7 cm jsou takřka vždy ve druhotné poloze. Schodišťová vě-

žička při severozápadním nároží je vyzděna z cihel bez příměsí kamene a od zdiva lodi je oddělena jednoznačnou spárou. Je tedy pravděpodobné, že tato konstrukce je minimálně barokní a nejspíš pochází až z poslední velké opravy v roce 1861.

Sakristie kostela není středověká, jak potvrzuje jednoznačné oddělení od východní stěny presbytéria. Spára v koutě mezi sakristií a severní stranou lodi znatelná není, patrně však proto, že celá horní část severní zdi lodi byla nově vyzděna. Zdivo sakristie je převážně kamenné, ovšem s příměsí cihel. Na severní straně ukončují sakristii po stranách dva opěráky. Ač jsou kryty betonovými deskami a vypadají novodobě, jejich zdivo ukazuje, že jde o původní nízké opěrné pilířky, dodatečně nadezděné cihlami. Podobný opěrný pilířek je také na jihovýchodním nároží sakristie při presbytáři. Tyto pilířky pomáhají vynášet klenbu sakristie, jihovýchodní opěráček je staticky nutný s ohledem na způsob připojení sakristie ke gotickému presbytáři. U sakristie zaujmou dvě již zmíněná okna na severní a východní straně. Okna mají kamenná ostění, která jsou poněkud netypicky umístěná ve 20 cm hlubokých vnějších špaletách se šikmými boky. Kamenná ostění oken pokrýval šedomodrý nátěr s černými úlomky,²⁰⁾ který přecházel i na vnější špalety a kolem nich vytvářel na fasádě pravouhlé malované pasparty. Je zřejmé, že vstupní otvor na západní straně sakristie byl dodatečně proražen – jeho kamenné ostění lemuje úseky cihelného zdiva, které lze od zbytku stěny zřetelně odlišit.²¹⁾ Novodobé jsou i oba cihelné štíty pultové střechy.

Důležitým výsledkem provedeného průzkumu byla dokumentace starých omítek a nátěrů. Pod nejnovějším bílým nátěrem byla starší vrstva bílá, pod kterou byly na celém kostele včetně sakristie nátěry oranžovookrový a okrový, náležející odhadem počátku 20. století. Z dřívější doby, snad z přestavby v roce 1861, pochází nátěr v šedé barvě,

zachycený i na novogotické hlavní římsě. Je otázka, zda se šedý nátěr pokrýval fasády plošně, či zda vytvářel pouze šedě malované rámy a členění fasád. V poměrně velkých plochách se až do dnešní opravy zachovaly barokní pekované omítky (bohužel značně utrpěly pod novodobým cementovým štukem), které kombinovaly (lomené) bílé plochy a červeně malované prvky architektonického členění. Červeně malované nárožní kvádrování bylo ve zbytcích zachyceno na jihovýchodním nároží lodi i presbytáře, na severozápadním nároží lodi a na jihozápadním nároží lodi, kde bylo dochováno v největší ploše. Malované kvádry zde měly šířku 47, resp. 59 cm a výšku cca 45 cm, navzájem byly odděleny 3 cm širokými bílými linkami. Červeně malované nárožní armování již počítalo se zvýšenou úrovní zdiva, neboť červený nátěr je zachován i na boku „renesanční“ západní římsy. Další plochy s červeně malovanými klenáky (?) se zachovaly kolem kruhového okna uprostřed západní fasády lodi, pod renesančním štítem. Zajímavý, byť pozdější malovaný detail byl zachycen na jižní straně lodi poblíž západního nároží: na bílé ploše stěny byly patrně hnědé středně velké štětí, směřující ke dřevěné hmoždince uprostřed (osově



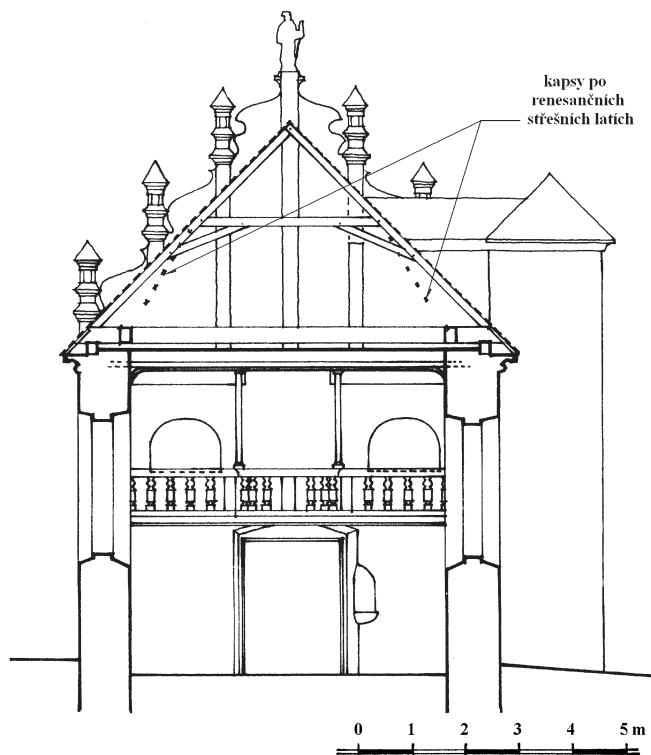
Obr. 27: Krchleby, pohled na loď kostela sv. Václava od severu, stav po sejmutí omítek během opravy (podzim 2009).

pod ní jsou ještě dvě další dřevěné hmoždinky, takže se zdá, že správná poloha musela být hledána). Snad se jedná o pozůstatek malovaných slunečních hodin.

Poměrně starý je šedý nátěr ve špaletách zazděných oken uprostřed lodi či na oknech sakristie – zdá se, že toto pojetí předcházelo červeně malované barokní výzdobě. Vůbec nejstarší nátěry nalezneme jednak na gotickém portále uprostřed jižní strany lodi, jednak – a to zejména – ve spáře pod přístavbou sakristie na severovýchodní straně presbytáře. Nejstarší červený nátěr na portále se zachoval jen v prohlubních kamene, souvisleji je zachovaná červeně malovaná, 10 cm široká pasparta, která patrně souvisí až s barokní úpravou fasád s červeně malovanými nárožními. Ve zmíněné spáře pod přístavbou sakristie jsou zachované nejstarší omítkové vrstvy; jedná se o hrubé, velmi slabé omítky, pokryté výrazně červeným, okrovým a posléze bílým nátěrem. Tyto omítky jsou ještě středověké, gotické. Je otázkou, zda výrazná barevnost nátěru souvisí s jejich polohou na nároží.

Pozoruhodnými prostory jsou podkroví kostela. Krov kostelní lodi velmi pravděpodobně pochází z roku 1861. Má jednu úroveň hambalků, které jsou (poněkud atypicky) po stranách vzepřeny pásky. Krov nad pravoúhlým presbytářem je starší hambalková konstrukce s rybinovými spoji hambalků a krokví; tato konstrukce se zachovala jen z části, protože doprostřed byla vložena dřevěná konstrukce rozložitě sanktusníkové věže, složitě vynášená systémem trojitého základového roštu. Zdá se, že věžička pochází z roku 1861, zatímco krov nad presbytářem je starší, snad barokní. Krov nad sakristií nebyl přístupný.

Renesanční západní štít je zajímavý nejen po umělecké stránce, ale též ze stavebního hlediska. Štít je plně vyzděný z cihel; cihelné zdivo o šířce cca 30 cm je z rubu zesíleno třemi cihelnými pilířky. Jak už bylo zmíněno v souvislosti s východním štítem presbyteria, střechy kostela pů-



Obr. 28: Krchleby, řez lodí s pohledem na rub západního renesančního štítu, je vyznačena poloha kapes po střešních latích (zaměření a kresba autor, 2004).

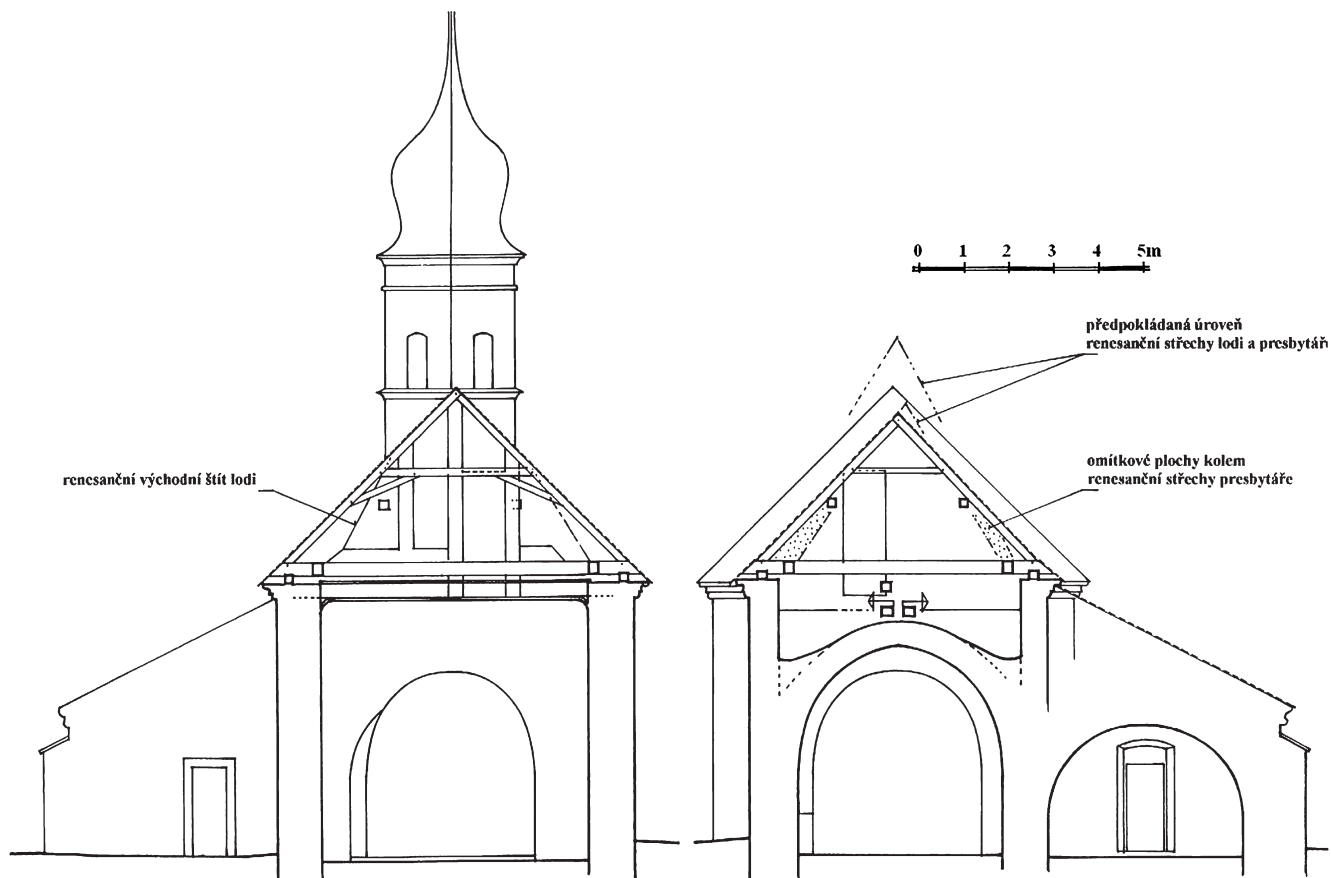


Obr. 29: Krchleby, kostel sv. Václava, pohled z podstřeší lodi na rub západního renesančního štítu.

vodně měly strmější sklon. Původní průběh střechy dobře dokumentují kapsy pro střešní latě, vysekané v příslušných úsecích cihelného zdiva. Na obou bocích štítu nalezneme 6 kapes po střešních latích v pravidelném rozestupu cca 35 cm, který svědčí o pálené krytině renesanční stře-

chy. Kapsy sloužily k uchycení konců střešních latí, což mělo význam v případě odsazení krajní vazby krovu od střešního štítu. Pata této střechy sahala níže, ke dnešní římse na západní straně kostela. S ohledem na výšku renesančního štítu je zřejmé, že střecha musela být před štítem zakončena formou polovalby. Stejně mohla být střecha ukončena na protější straně, u štítu nad vítězným obloukem. I tento renesanční štít je vyzděný z cihel a zpevněn z podkroví lodi pilířky. Na východní straně štítu je patrný omítkový otisk starší střechy nad presbytářem, která opět měla strmý sklon okolo 60° a byla mírně nesymetrická. Jak už bylo řečeno, východní střešní štít presbytáře se odlišuje; je vyzděn z lomového kamene a evidentně náleží původní výstavbě kostela.

Průzkum kostela při opravě fasád tak přinesl několik zajímavých výsledků. Jednak potvrdil středověký, jistě raně gotický původ nejstarší části kostela, která zahrnovala celý presbytář a spodní část lodi, včetně hrotitého portálu na jižní straně lodi. Časové zařazení této nejstarší části koste-



Obr. 30: Krchleby, kostel sv. Václava, řez lodi (vlevo) a presbytářem (vpravo) s pohledem na vítězný oblouk a na renesanční střešní štít nad ním; je vyznačen omítkový otisk renesanční střechy presbytáře a předpokládaná výška renesančních střech (zaměření a kresba autor, 2004).

la není jednoznačné; podobné pravouhle ukončené kostely se v okolí stavěly ve 2. polovině 13. století, ovšem mohou pocházet i z počátku 14. století. Renesanční přestavbu klade starý soupis památek²²⁾ do 40. let 16. století, kdy Krchlebský statek drželi Studenečtí z Pašiněvsi, konkrétní datování je však nemožné. Charakter štítu nevylučuje vznik až na počátku 17. století. Složitou otázkou je také datování úpravy severní a jižní fasády lodi, z níž bylo zachyceno okno uprostřed příslušných stěn a zbytky dvou vpadlých polí okolo něj. Podle nižších cihel můžeme soudit, že oproti západní fasádě se štítem a s kruhovým oknem byly boční fasády lodi upraveny až dodatečně. Úprava mohla proběhnout současně s výstavbou sakristie, snad až v období raného baroka. Přesnější datování je opět nemožné.

Pozoruhodné jsou zbytky středověkých omítek, odhalených ve spáře pod přístavbou sakristie. Barokní pojetí fasád pak počítalo s malovanou výzdobou bez plastického členění. Malovaná výzdoba, kombinující bílé plochy fasády a červeně malované nárožní kvádrování (a případně pasparty kolem otvorů) se v okolí vyskytuje častěji – jen namátkou uvedme ve zbytcích dochovanou barokní výzdobu fasád kostelů sv. Václava v Dobrovítově, kostela sv. Jana Křtitele v Klukách, kostela sv. Jana Křtitele nad Novou Lhotou či kostela sv. Bonifáce v Lochách u Čáslavi. Při této přestavbě byl ponechán kruhový otvor pod západním štítem a boční zdi kostela byly nadezděny do dnešní výšky. Opět zatím nemáme k dispozici žádný podklad pro přesné časové zařazení. Pomoci by mohla – vedle archivní rešerše – i dendrochronologická analýza krovu nad presbytářem.

Do současné podoby kostel zformovala poslední větší přestavba z roku 1861. Od té doby již nedošlo k podstatným stavebním úpravám, určitě změny ovšem doznal interiér kostela. Nelze vyloučit, že části hlavního oltáře či barokní kostelní lavice pocházejí z kaple zbořeného zámku.²³⁾

Operativní průzkum a dokumentace omítek a zdiva při opravě v obou případech přinesly zásadní výsledky, ovlivňující dosavadní názor na historii památek. Ač jsou venkovské kostely poměrně jednouchými stavbami, ukazuje se, že ohledně jejich historického vývoje často zůstáváme nejisti. Jako příklady z okolí můžeme uvést kostel Panny Marie v nedalekých Žlebech, který bychom bez zdráhání označili za barokní novostavbu, kdyby goticky působící okenní ostění pod opadanou omítkou na severovýchodní straně lodi nenaznačovalo složitější vývoj. Rovněž u kostela v nedalekých Příbyslavicích nemáme pochybnosti o středověkém původu, ovšem zcela nejasný zůstává původní charakter stavby; existuje zde zásadní rozpor mezi téměř 2 m širokými obvodovými zdmi a doloženým náběhem středověké střechy ve výšce pouhých 4 m nad terénem. Odpověď na tyto otázky můžeme získat pouze v případě odhalení zdiva během zásadnějších oprav. Operativní průzkum a dokumentace se pak jeví jako velmi vhodný způsob k zachycení odkrytých nálezových situací.

Průzkum obou kostelů byl proveden v rámci institucionálního úkolu NPÚ č. 21301: „Vědecký výzkum a aplikace metod operativního zpracování stavebně historických a umělecko-historických průzkumů, prováděných při obnově kulturních památek a nemovitostí v památkově chráněných územích“.

POZNÁMKY

- 1) Podobný charakter má krov nad lodí kostela sv. Václava v Dobrovítově (okr. Kutná Hora), který podle dendrochronologické datace (T. Kyncl, 2007) vznikl krátce po roce 1720. Příslušná výzkumná zpráva je uložena v archivu NPÚ ÚOP středních Čech v Praze.
- 2) Podrobnější informace viz K. Kibic ml., Objekt z dusané hlíny v Bylanech a další nálezy na Kutnohorsku, Památky středních Čech 23, č. 2, 2004, s. 33–44.
- 3) Při opravě probíhal archeologický dohled, ale jeho výsledky nejsou autorovi známy.
- 4) A. Zavadil, Kutnohorsko slovem i obrazem, díl druhý, Místopis okresního hejtmánství, část II, soudní okres Uhlířsko-janovický. Kutná Hora 1914, s. 74–79.
- 5) Např. v presbytáři kostela v Michalovicích (okr. Kutná Hora) se jako pravděpodobnější jeví valená klenba na dřevěném bednění. Podrobněji viz K. Kibic ml., Klenby středověkých kostelů s pravouhlým presbytářem na Kutnohorsku, Svorník V, Praha 2007, s. 55–66.
- 6) Zdá se, že zejména interiéry drobných kostelů byla takto zastropována velmi často. Doklady takového zastropení jsou v okolí známy z kostela v Třebovli (okr. Kolín, za informaci děkuji doc. ing. arch. M. Rykloví). Na Kutnohorsku lze takové řešení předpokládat ve středověkých lodích kostelů v Církvici, v Příbyslavicích či v Kozohlodech.
- 7) A. Zavadil, o. c. v pozn. 4.
- 8) Oba tyto kostely mají v presbytáři plackovou klenbu vynášenou koutovými pilíři, jaká se vyskytuje i v presbytáři kostela sv. Aloise v Uhlířských Janovicích. Jejich charakteristickým znakem je také dřevěná varhanní kruchta s poprsnicí na konvex-konkávním půdoryse.
- 9) E. Poche (ed.) a kol., Umělecké památky Čech, díl I. Praha 1977, s. 602.
- 10) E. Poche (ed.) a kol., o. c. v pozn. 9.
- 11) Podrobnější informace k historii zámku a obce viz J. Úlovec, Zaniklá tvrz a zámek v Krchlebech u Čáslavi, Památky středních Čech 21, č. 2, 2007, s. 1–24.
- 12) A. Birnbaumová, Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese Čáslavském. Praha 1929, s. 238–247.
- 13) A. Birnbaumová, o. c. v pozn. 12.
- 14) Jakkoliv přízední pilíře obvykle svědčí o dodatečnosti klenby, zde se zdá, že byt s klenbou současně.
- 15) Pro románské venkovské kostely je charakteristická velmi omezená šířka lodi, často mezi 6–7 m.
- 16) Nároží z lomového kamene nalezneme u všech raně gotických kostelů v okolí (jen namátkou zmíníme kostely v Okresanči, v Bratčicích, v Dobrovítově či v Polipsech, vše okr. Kutná Hora). Důvodem je zřejmě nedostatek kvalitního měkkého kamene.
- 17) Příkladem může být západní průčelí kostela sv. Petra a Pavla v Kralovicích.
- 18) Prakticky shodnou kompozici má i západní průčelí kostela Panny Marie v nedalekých Žlebech.
- 19) Štít byl poněkud znejasněn při poslední opravě, která proběhla v 90. letech 20. století.
- 20) Takový náter vznikne, přidáme-li do vápna popel ze slámy.
- 21) Dodatečnost vstupního otvoru bychom v renesanční sakristie čekali. Kostelní sakristie byly původně spoře osvětlené prostory přístupné pouze z presbyteria, určené k bezpečnému uschování kostelního majetku. Teprve od baroka byly přednostně využívány k přípravě kněze na mši a začaly být vybavovány vlastními vstupy.
- 22) A. Birnbaumová, o. c. v pozn. 12.
- 23) Za informaci děkuji Š. Kolářové. Zámek v Krchlebech byl zbořen roku 1907.

DIE OPERATIVE UNTERSUCHUNG UND DOKUMENTIERUNG DER KIRCHEN IN JINDICE UND KRCHLEBY WÄHREND DER INSTANDSETZUNGSARBEITEN

Es ist bekannt, dass während der Instandsetzungsarbeiten an denkmalgeschützten Gebäuden manche für die Erkenntnis ihrer Geschichte wichtige Funde aufgedeckt und oft verloren werden. Man kann sie bei der operativen Untersuchung und Dokumentierung erfassen und damit das bisherige Verständnis der historischen Entwicklung der Gebäude präzisieren. Die im Bezirk Kutná Hora (Kuttenberg, Kr. Mittelböhmen) befindlichen Kirchen in Jindice und Krchleby sind Bauten mittelalterlichen Ursprungs, deren historische Entwicklung (im Fall der Kirche in Jindice der mittelalterliche Ursprung allein) ohne Dokumentierung des Mauerwerks unter den Putzschichten kaum erfassbar wäre.

Die St. Wenzelskirche in Jindice hat ein langes Schiff und den rechteckig abgeschlossenen Chor mit Holztonnengewölbe, mit anschließendem nicht abgesetztem Sakristeizubau. Vor der Westfassade des Schiffs steht ein niedriger Turm mit Zelt Dach. Während der Instandsetzung legte man sowohl das Fundaments- als auch überirdisches Mauerwerk bis in die Höhe von ca. 2 m frei. Von außen dokumentierte man eine Trennung zwischen dem mittelalterlichen Chor und dem nachträglichen barocken Zubau der Sakristei, an der äußeren Schiffssüdwand ebenfalls eine Trennlinie zwischen dem mittelalterlichen Mauerwerk und der barocken Ergänzung. An der mittelalterlichen Schiffssüdfassade legte man zwei ursprüngliche kleine Fenster mit den niedrig über dem Gelände situierten Bänken frei, so dass es scheint, das Schiffsinne müsse sich wenigstens in den Dachraumunterteil geöffnet haben. An der Nordseite lokalisierte man die Stelle des mittelalterlichen Portals (Gewände wohl entfernt), dem im Innenraum eine Laibung mit erhaltenen Putzschichten und dem runden Gurtansatz entsprach. Im Chorinneren registrierte man sowohl die mittelalterlichen Kreuzgewölbeansätze oder eine Ablegenische in der Südwand als auch Gewände des östlichen kleinen Fensters. An Stelle des ursprünglichen Triumphbogens registrierte man umfangreiche Übermauerungen, überwiegend aus Ziegeln. Die Barock- und späteren Ergänzungen zeichneten sich mit dem einen mäßigen Zusatz von Ziegeln enthaltenden Steinmauerwerk aus. Der Turm und die Sakristei wurden wohl erst am Anfang des 19. Jahrhunderts zugefügt. Die Untersuchung bestätigte den mittelalterlichen Ursprung der Kirche und das Befund ermöglicht von ihrem ursprünglichen Charakter zu überlegen.

Die St. Wenzelskirche in Krchleby bei Čáslav ist ein frühgotischer Bau mit rechteckigem Chorabschluss, dem der Renaissance-Westgiebel dominiert. Den gotischen Ursprung belegt das Kreuzrippengewölbe im Chor, sonst war das Ausmaß des gotischen Schiffsmauerwerks unbestimmt. Die Untersuchung belegte den gotischen Ursprung des Chors, oberhalb der Fensterlaibung an der Ostseite dokumentierte man den gewölbten Sturz eines gotischen Fensters. An der Schiffssüdseite deckte man ein mittelalterliches Portal mit bloßer Abschrägung auf. Das mittelalterliche Mauerwerk erhielt sich nur in der unteren Partie der Umfassungsmauern, in der Entfernung von 9,9 m von den östlichen Schiffsecken endete es mit einer eindeutigen Baufuge. Die weiteren Teile des Kirchenschiffs lassen sich für die Renaissanceergänzung halten, zu der auch der bemerkenswerte Westgiebel gehört. Aus dem Renaissanceumbau stammen auch das Rundfenster unter dem Giebel in der Achse der Westfassade, sowie zwei gewölbte Fenster ungefähr in der Mitte der Nord- und Südfassade vom Schiff (an der Südseite oberhalb des gotischen Portals in seiner Achse). Merkwürdiges Detail der Nord- und Südseite des Kirchenschiffs bildeten Reste nach zwei wohl rechteckigen Einsenkungen rund um das Mittelfenster, die von den gegenwärtigen Fenstern und bei der nachträglichen Ebnung der Außenwand beschädigt wurden. Den verwendeten Ziegeln gemäß erfolgte diese Fassadenänderung erst nachträglich im Verhältnis zum Westgiebelbau, wohl erst im Frühbarock, zeitgleich mit der Errichtung der Sakristei. Die Altputzreste erwiesen sich als sehr interessant. In der Fuge unter dem Zubau der Sakristei waren sehr altertümliche, wohl noch mittelalterliche dünne orangefarbig und rot getünchte Grobputzschichten deutlich. Die Rottünchenspurten befanden sich auch am gotischen Südportal. An den Gewänden der Sakristei- und der vermauerten Schiffsfenster war die graue Kalktünche deutlich. In der Barockperiode wurde die Kirche in die gegenwärtige Höhe aufgemauert und erwarb die Fassaden, die die weiße Putzfläche mit der roten Eckquaderung und wohl auch Fensterumrahmungen kombinierten.

ABBILDUNGEN:

Abb. 1: Jindice (Bez. Kutná Hora [Kuttenberg]), *Mappe des Stablen Katasters, 1838 (Zentralarchiv für Geodäsie und Kataster der Landvermessungsanstalt in Prag).*

Abb. 2: Jindice, St. Wenzelskirche und die Ruhestätte der Familie von Kavanagh von Süden, Zustand vor dem Arbeitsbeginn – Frühjahr 2008 (alle Fotos vom Autor).

Abb. 3: Jindice, St. Wenzelskirche. Grundriss mit Auszeichnung der Bauphasen, kreuzschraffiert – gotisches Mauerwerk (wohl vor 1300), schraffiert – Barockumbau, Doppelschraffur – spätere Ergänzung, Turm und Sakristei (1808?), punktiert – spätere Umgestaltungen (Zeichnung des Autors, 2009).

Abb. 4: Jindice, St. Wenzelskirche. Innenraum, Blick vom Schiff in den Chor, Zustand vor dem Arbeitsbeginn (Herbst 2007).

Abb. 5: Jindice, St. Wenzelskirche. Innenraum, Blick in das Kirchenschiff und zur westlichen Empore (Herbst 2007).

Abb. 6: Jindice, St. Wenzelskirche. Dachwerk über dem Schiff und Chor, Zustand nach der Instandsetzung (Sommer 2009).

Abb. 7: Jindice, St. Wenzelskirche. Südseite mit Auszeichnung des Befunds während der Instandsetzung (Zeichnung des Autors, 2009).

Abb. 8: Jindice, St. Wenzelskirche. Nordseite mit Auszeichnung des Befunds während der Instandsetzung (Zeichnung des Autors, 2009).

Abb. 9: Jindice, St. Wenzelskirche. Trennlinie zwischen dem mittelalterlichen Chor- und dem Barockbaumauerwerk, Ansicht von Süden, Zustand nach der Putzentfernung während der Instandsetzungsarbeiten.

Abb. 10: Jindice, St. Wenzelskirche. Schräge Trennlinie zwischen dem mittelalterlichen Chormauerwerk und dem Barockzubau, oben rechts ein vermauertes kleines mittelalterliches Fenster, Zustand nach Putzentfernung während der Instandsetzungsarbeiten.

Abb. 11: Jindice, St. Wenzelskirche. Schiffssüdseite, Laibung des östlichen vom Paar kleiner mittelalterlicher Fenster, Zustand nach der Putzentfernung während der Instandsetzungsarbeiten.

Abb. 12: Jindice, St. Wenzelskirche. Innenraum, von links nach rechts nördliche, östliche und südliche Chorwand mit Auszeichnung des Befunds während der Instandsetzung (Zeichnung des Autors, 2009).

Abb. 13: Jindice, St. Wenzelskirche. Innenraum, Schiffsnordwand mit Auszeichnung des Befunds während der Instandsetzung (Zeichnung des Autors, 2009).

Abb. 14: Jindice, St. Wenzelskirche. Ansicht von Südosten, Zustand nach der Instandsetzung (Sommer 2009).

Abb. 15: Krchleby, Bez. Kutná Hora, St. Wenzelskirche. Ansicht von Südosten, Zustand vor der Instandsetzung (Frühjahr 2009).

Abb. 16: Krchleby, *Mappe des Stablen Katasters, 1838 (Zentralarchiv für Geodäsie und Kataster der Landvermessungsanstalt in Prag).*

Abb. 17: Krchleby, St. Wenzelskirche. Grundriss mit Auszeichnung der Bauphasen, kreuzschraffiert – frühgotisches Mauerwerk, Netzschraffur – Renaissance-mauerwerk (gegen Mitte d. 16. Jh.), schraffiert – Barock, punktiert – neuzeitliche Änderungen (Aufnahme und Zeichnung des Autors, 2004, 2010).

Abb. 18: Krchleby, St. Wenzelskirche. Ansicht von Westen mit dem Renaissancegiebel, Zustand vor der Instandsetzung (Frühjahr 2009).

Abb. 19: Krchleby, St. Wenzelskirche. Kircheninneres, Blick in den Chor.

Abb. 20: Krchleby, St. Wenzelskirche. Kircheninneres, Blick ins Schiff zur Westempore.

Abb. 21: Krchleby, St. Wenzelskirche. Inneres der Sakristei.

Abb. 22: Krchleby, St. Wenzelskirche. Schiffssüdseite, freigelegtes Portal (Herbst 2009).

Abb. 23: Krchleby, St. Wenzelskirche. Südfassade mit Auszeichnung des Befunds während der Instandsetzung (Zeichnung des Autors, 2010).

Abb. 24: Krchleby, St. Wenzelskirche. Schiffswestfassade (links) und östliche Fassade der Sakristei mit Auszeichnung des Befunds während der Instandsetzung (Zeichnung des Autors, 2010).

Abb. 25: Krchleby, St. Wenzelskirche. Schiffsnordfassade, westliche und nördliche Fassade der Sakristei mit Auszeichnung des Befunds während der Instandsetzung (Zeichnung des Autors, 2010).

Abb. 26: Krchleby, St. Wenzelskirche. Ansicht von Osten, Zustand nach der Putzentfernung während der Instandsetzungsarbeiten (Herbst 2009).

Abb. 27: Krchleby, St. Wenzelskirche. Kirchenschiff, Nordansicht, Zustand nach der Putzentfernung während der Instandsetzungsarbeiten (Herbst 2009).

Abb. 28: Krchleby, St. Wenzelskirche. Schnitt über das Schiff mit Ansicht der Westgiebelrückseite, Auszeichnung der Lage der Dachlattenabdrücke (Aufnahme und Zeichnung des Autors, 2004).

Abb. 29: Krchleby, St. Wenzelskirche. Ansicht der Westgiebelrückseite vom Dachraum zu.

Abb. 30: Krchleby, St. Wenzelskirche. Schnitt über das Schiff (links) und den Chor (rechts) mit Ansicht des Triumphbogens und des Renaissancegiebels oberhalb dessen; mit Auszeichnung des Putzabdrucks nach dem Renaissance-Chordach und der vermuteten Höhe der Renaissance-dächer (Aufnahme und Zeichnung des Autors, 2004).

(Übersetzung J. Noll)